

**Badanie beneficjentów ostatecznych
Sektorowego Programu Operacyjnego
Rozwój Zasobów Ludzkich 2004 – 2006**

Raport kwartalny z I sesji ankietowania
osób objętych wsparciem jako niepracujące
w II kwartale 2006 roku

1 RAPORT KWARTALNY

Przygotowany dla:

Departamentu Zarządzania EFS w Ministerstwie Rozwoju Regionalnego

Autorzy:

ABR Opinia Sp. z o.o.

Anna Chrościcka
Tomasz Płachecki
Anna Kielmer

Warszawa, kwiecień 2007 r.

Pierwszy raport kwartalny „Badania beneficjentów ostatecznych Sektorowego Programu Operacyjnego Rozwój Zasobów Ludzkich 2004 – 2006” został przygotowany przez zespół ewaluatorów firmy ABR Opinia Sp. z o.o. na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego.

Wydawca:

Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
ul. Wspólna 2/4
00-926 Warszawa
tel. (+48 22) 461 30 00

ISBN: 978-83-60916-33-9

Departament Zarządzania Europejskim Funduszem Społecznym
ul. Żurawia 4 a, 00-503 Warszawa
tel. (+48 22) 693 47 63, fax. (+48 22) 693 40 71
E-mail: zarzadzanieEFS@mrr.gov.pl oraz pokl@mrr.gov.pl

Internet: www.efs.gov.pl

Infolinia EFS
0 801 EFS 801
0 801 337 801
płatne jak za połączenie lokalne

SPIS TREŚCI

SPIS TREŚCI	3
Najważniejsze wyniki	5
Trudności przed udziałem w programie	5
Zmiana statusu na rynku pracy	5
Rozwój umiejętności poszukiwania i wykonywania pracy, wzrost pewności siebie	6
Percepcja wpływu projektu na zmianę sytuacji BO	7
Ocena projektu	7
Informacje o badaniu	9
Populacja	9
Próba	9
Technika badawcza	10
Termin realizacji	10
WYNIKI BADANIA	11
Sytuacja przed udziałem w projekcie	11
Przystąpienie do projektu	14
Rodzaj otrzymanego wsparcia	17
Sytuacja po udziale w projekcie	18
Status na rynku pracy	18
Zmiana intensywności poszukiwania pracy	21
Bariery utrudniające poszukiwanie pracy	22
Umiejętności związane z poszukiwaniem i wykonywaniem pracy	22
Percepcja wpływu udziału w projekcie na zmianę sytuacji	25
Wpływ na poprawę statusu na rynku pracy	25
Wpływ na rozwój umiejętności związanych z poszukiwaniem i wykonywaniem pracy...	27
Ocena projektu	29
Sytuacja po udziale w programie	31
Osoby pozostające bez stałej pracy	31
Osoby, które znalazły zatrudnienie	36
Osoby, które założyły własną firmę	40
Czynniki warunkujące szanse wykonywania przez BO stałej pracy	41
Znalezienie zatrudnienia	42
Założenie własnej firmy	47
Charakterystyka beneficjentów ostatecznych	49

**BADANIE BENEFICJENTÓW OSTATECZNYCH SPO RZL
- RAPORT Z I SESJI ANKIETOWANIA**

NAJWAŻNIEJSZE WYNIKI

Trudności przed udziałem w programie

- Bezpośrednio przed udziałem w projektach zwiększających zdolność do zatrudnienia, aktywność badanej grupy na rynku pracy była ograniczona przez różnorodne bariery. Przyczyny, utrudniające osobom niepracującym poszukiwanie pracy lub powodujące zaniechanie jej poszukiwań, można pogrupować w następujący sposób:
 - brak wymaganych przez pracodawców kompetencji (wykształcenia, doświadczenia, umiejętności)
 - brak wiedzy potrzebnej do poruszania się po rynku pracy
 - bariery psychologiczne (zniechęcenie, brak pewności siebie)
 - bariery związane z osobistą sytuacją (niepełnoprawność, stan zdrowia, wiek, płeć)
 - bariery zewnętrzne (brak ofert, trudny dojazd)
- Bariery wskazaną przez największy odsetek beneficjentów ostatecznych objętych wsparciem jako osoby niepracujące (56%) była trudność należąca do pierwszej grupy - brak doświadczenia wymaganego przez pracodawców. Wśród pięciu najczęściej wymienianych trudności pojawiły się jeszcze dwie z tej kategorii: brak umiejętności (43%) oraz brak wykształcenia (39%) wymaganego przez pracodawców. Niemal połowie respondentów (48%) znalezienie pracy utrudniał, należący do czynników zewnętrznych, brak ofert pracy, który wśród pięciu najczęściej wymienianych barier znalazł się na drugim miejscu.
- Odpowiedzi objętych badaniem osób niepracujących wskazują na częste współwystępowanie omawianych trudności, ponieważ zdecydowanej większości respondentów wejście na rynek pracy utrudniało kilka powodów. Co trzeci (33%) beneficjent ostateczny napotykał od 5 do 7 barier, a w przybliżeniu co dziesiąty (11%) – od 8 do 14.

Zmiana statusu na rynku pracy

Spośród objętych badaniem beneficjentów ostatecznych I Priorytetu SPO RZL, po około pół roku od zakończenia udziału we wsparciu, 42% osób uzyskało zatrudnienie (w formie

umowy o pracę lub umów cywilnoprawnych), a 19% prowadziło własną firmę. 14% respondentów nie wykonywało stałej pracy, ale kontynuowało naukę, natomiast 25% pozostawało bez pracy i nie uczyło się.

Po około pół roku od zakończenia udziału we wsparciu, odsetek osób, wykonujących stałą pracę, okazał się niższy wśród kobiet (55%), niż wśród mężczyzn (67%). Kobiety rzadziej, niż mężczyźni, prowadziły działalność gospodarczą: we własnej firmie pracowało 15% kobiet i 24% mężczyzn.

Osoby pozostające, w momencie badania, bez stałej pracy, przeważały wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.4 (stanowiły 69% osób objętych wsparciem w ramach tego Działania), Działania 1.6 (71%) oraz Działania 1.5 (66%). Wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.2 i 1.3 osoby pozostające bez pracy stanowiły mniejszość: w przypadku Działania 1.2 – 42% a w przypadku Działania 1.3 – 34%.

Blisko dziewięciu na dziesięciu beneficjentów ostatecznych, którzy znaleźli pracodawcę, zostało zatrudnionych na podstawie umowy o pracę. Beneficjenci ostateczni, którzy znaleźli pracę, mają przeważnie poczucie stabilności zatrudnienia, które udało im się zdobyć: 84% uważa za („zdecydowanie” lub „raczej”) prawdopodobne, że obecny pracodawca będzie ich zatrudniał przez najbliższy rok.

Trzy czwarte (75%) podmiotów, założonych przez beneficjentów ostatecznych, nie zatrudnia pracowników, natomiast pozostałe (25%) należą do kategorii firm mikro, zatrudniających do 9 osób. Spośród beneficjentów ostatecznych, którzy założyli działalność gospodarczą, 93% uznało funkcjonowanie własnej firmy przez najbliższy rok za („zdecydowanie” lub „raczej”) prawdopodobne.

Rozwój umiejętności poszukiwania i wykonywania pracy, wzrost pewności siebie

Dwie trzecie (67%) beneficjentów ostatecznych SPO RZL, objętych wsparciem jako osoby niepracujące, zauważyło wzrost umiejętności poszukiwania pracy, w porównaniu z sytuacją przed udziałem w projekcie. Blisko trzy czwarte (74%) badanych zadeklarowało, że obecnie lepiej potrafią wykonywać jakąś pracę, a około cztery piąte (81%) odczuło wzrost pewności siebie.

Zdaniem większości (61%) badanych, którzy dotychczas nie znaleźli zatrudnienia, ich szanse na znalezienie pracy są obecnie wyższe, niż przed udziałem we wsparciu. W przybliżeniu dwukrotnie mniej liczna była grupa osób, które uważały, że ich szanse na uzy-

skanie zatrudnienia się nie zmieniły (30%). Tylko co dwudziesty (5%) respondent był zdania, że jego szanse na znalezienie pracy spadły.

Percepcja wpływu projektu na zmianę sytuacji BO

Spośród beneficjentów ostatecznych, którzy po około pół roku od zakończenia udziału w projekcie wykonywali stałą pracę, 38% stwierdziło, że projekt bardzo się do tego przyczynił, natomiast dalszych 22% wybrało oceny z zakresu 7–9¹, oznaczające, że projekt „raczej się przyczynił” do znalezienia zatrudnienia. Grupa osób uważających, że udział w projekcie w ogóle się nie przyczynił do znalezienia przez nich pracy, stanowiła 15% beneficjentów ostatecznych, którym się to udało.

Blisko połowa (48%) beneficjentów ostatecznych prowadzących własne firmy stwierdziła, że projekt bardzo się do tego przyczynił, a dalszych 28% uważało, że projekt raczej się przyczynił do rozpoczęcia przez nich działalności gospodarczej. Zaledwie co dwudziesty (5%) respondent, który założył firmę, był zdania, że uzyskane wsparcie nie miało na to żadnego wpływu.

Dwie trzecie (67%) beneficjentów ostatecznych, którzy uznali, że obecnie umieją szukać pracy lepiej, niż przed rozpoczęciem korzystania ze wsparcia, uważała, że projekt, w którym wzięli udział, się do tego przyczynił („raczej”: 51% lub „bardzo”: 16%). Wpływ udziału w projekcie na podniesienie umiejętności poszukiwania pracy, w największym stopniu dostrzegali beneficjenci ostateczni Działania 1.4. Wśród beneficjentów ostatecznych odczuwających, że obecnie umieją wykonywać określoną pracę lepiej, niż przed udziałem w projekcie, blisko trzy czwarte (75%) stanowią osoby, które uważają, że projekt „raczej” (54%) lub „bardzo” (21%) się do tego przyczynił. Również w przypadku wzrostu pewności siebie, około trzy czwarte (73%) osób, które odczuły pozytywną zmianę, uważało, że udział w projekcie „raczej” (53%) lub „bardzo” (20%) przyczynił się do jej wystąpienia. Beneficjenci ostateczni nieco słabiej wiązali z udziałem w projekcie wzrost szans na znalezienie pracy. Jednak również w przypadku podniesienia szans na znalezienie pracy większość (60%) respondentów była zdania, że otrzymane wsparcie „raczej” (49%) lub „bardzo” (11%) przyczyniło do zajścia tej pozytywnej zmiany.

Ocena projektu

Beneficjenci ostateczni SPO RZL, objęci wsparciem jako osoby niepracujące, przeważnie oceniali otrzymane wsparcie stosunkowo wysoko. Prawie jedna trzecia (32%) beneficjen-

¹ Na skali od 1 „w ogóle się nie przyczynił” do 10 „bardzo się przyczynił”.

tów ostatecznych uznała otrzymane wsparcie za bardzo dobre². Wraz z respondentami, którzy uważali, że wsparcie było raczej dobre (to jest wskazali oceny z zakresu 7-9), stanowili blisko trzy czwarte (32%+41%=73%) badanych. Stosunkowo najwyżej otrzymane wsparcie ocenili uczestnicy projektów realizowanych w ramach Działania 1.4, spośród których blisko połowa (47%) przyznała mu najwyższą notę.

O stosunkowo wysokiej ocenie otrzymanego wsparcia świadczy również fakt, że 91% badanych beneficjentów ostatecznych zadeklarowało gotowość do zachęcenia znajomego do udziału w projekcie podobnym do tego, w którym sami wzięli udział.

² Na skali od 1 „bardzo zła” do 10 „bardzo dobra”. Oceny zawierające się pomiędzy krańcami skali interpretujemy w następujący sposób: oceny od 2 do 4: „raczej zła”, oceny 5 i 6: „średnia”, oceny 7-9: „raczej dobra”.

INFORMACJE O BADANIU

Populacja

Przedstawione wyniki dotyczą populacji beneficjentów ostatecznych SPO RZL objętych wsparciem jako osoby niepracujące, oraz składających się na nią sub-populacji beneficjentów ostatecznych poszczególnych Działań: 1.2, 1.3, 1.4, 1.5 oraz 1.6³.

Próba

Badanie zostało przeprowadzone na losowej próbie warstwowej. Próba została dobrana spośród beneficjentów ostatecznych, których dane zostały przekazane przez Instytucje Wdrażające.

W celu dobrania prób w badanej populacji wyróżniono warstwy ze względu na:

- Działanie
- płeć
- kategorię wiekową
- województwo.

Ze względu na wymóg zapewnienia dostatecznej (czyli umożliwiającej dokonanie stosunkowo dokładnych oszacowań) liczby respondentów dla każdego z Działań, udział próby w warstwach wyodrębnionych ze względu na Działanie był nieproporcjonalny. W przypadku Działania 1.2 oraz Działania 1.3, wdrażanych regionalnie, konieczne było zrealizowanie dostatecznej liczby ankiet w poszczególnych województwach⁴. Dlatego w przypadku tych Działań również udział próby w warstwach wyodrębnionych ze względu na województwo był nieproporcjonalny. Zastosowanie alokacji nieproporcjonalnej oznacza, że uzyskanie wyników reprezentatywnych dla populacji beneficjentów ostatecznych SPO RZL objętych wsparciem jako osoby niepracujące oraz dla wchodzących w jej skład sub-populacji beneficjentów ostatecznych Działania 1.2 oraz Działania 1.3, wymagało zastosowania wag.

³ W pierwszej sesji ankietowania wzięli udział wyłącznie beneficjenci ostateczni objęci wsparciem jako osoby niepracujące, natomiast w dalszych sesjach badanie ma objąć również kobiety, które otrzymały wsparcie w ramach Działania 1.6 jako osoby pracujące.

⁴ Wyniki dla poszczególnych województw zostaną przedstawione po trzech falach ankietowania, w raporcie rocznym, oraz po pięciu falach, w raporcie końcowym.

Próba liczyła 1460 beneficjentów ostatecznych objętych wsparciem jako osoby niepracujące, w tym: po 580 beneficjentów ostatecznych Działań 1.2 oraz 1.3 (na każde województwo przypadało po 36 lub 37 beneficjentów ostatecznych każdego z tych Działań) oraz po 100 beneficjentów ostatecznych Działań 1.4, 1.5 oraz 1.6⁵.

Przy opisanej strukturze próby zakładany maksymalny błąd oszacowania frakcji wynosi:

- dla populacji beneficjentów ostatecznych SPO RZL objętych wsparciem jako osoby niepracujące: +/- 4,4%
- dla populacji beneficjentów ostatecznych Działania 1.2: +/- 7,1%
- dla populacji beneficjentów ostatecznych Działania 1.3: +/- 5,7%
- dla populacji beneficjentów ostatecznych Działania 1.4: +/- 10%
- dla populacji beneficjentów ostatecznych Działania 1.5: +/- 10%
- dla populacji beneficjentów ostatecznych Działania 1.6 (objętych wsparciem jako osoby niepracujące): +/- 10%.

Technika badawcza

Badanie z beneficjentami ostatecznymi SPO RZL objętymi wsparciem jako osoby niepracujące zostało zrealizowane przy zastosowaniu kwestionariuszowego wywiadu telefonicznego wspomaganego komputerowo (CATI)⁶. Respondentów losowano z całej populacji, po czym, w przypadku beneficjentów ostatecznych, których numerów telefonów nie było w PEFS, starano się ustalić numer na podstawie publicznie dostępnych spisów abonentów. Ponieważ ustalenie numeru nie zawsze było możliwe, w próbie nadreprezentowane są osoby, których numer telefonu figurował w bazie PEFS. Należy jednak zaznaczyć, że zachowana została struktura próby, ustalona na podstawie rozkładu zmiennych: Działanie, płeć, kategoria wiekowa i województwo.

Termin realizacji

Badanie zostało zrealizowane w okresie luty - marzec 2007 roku.

⁵ W pierwszej sesji ankietowania badaniem nie zostali objęci pracujący beneficjenci ostateczni Działania 1.6 oraz beneficjenci ostateczni Działania 1.1. „Zaoszczędzone” wywiady rozdysponowano pomiędzy beneficjentów ostatecznych Działania 1.2 oraz Działania 1.3, w przypadku każdego z tych Działań zwiększając planowaną wielkość próby o 100.

⁶ Powody podjęcia decyzji o niestosowaniu wobec beneficjentów ostatecznych objętych wsparciem jako osoby niepracujące ankiety pocztowej zostały szczegółowo omówione w raporcie metodologicznym.

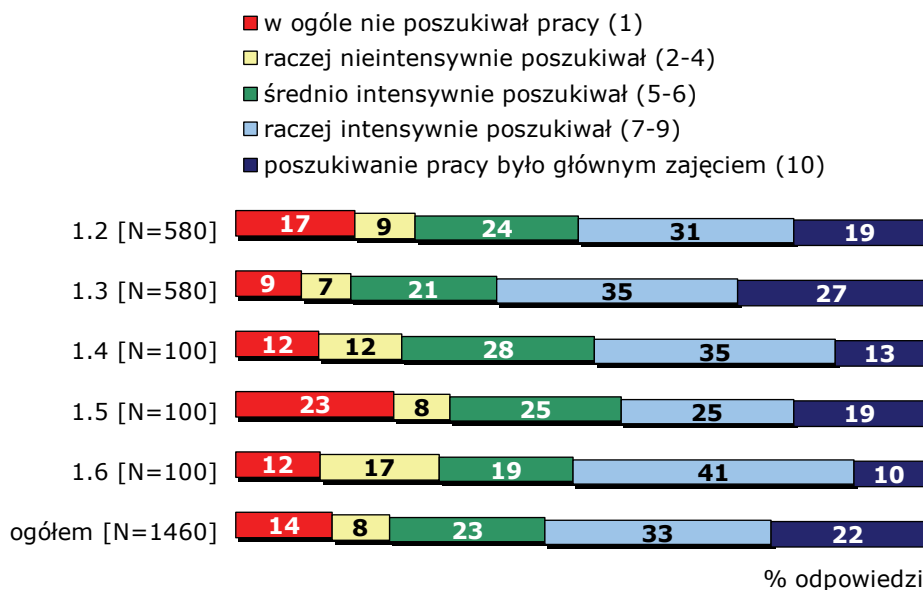
WYNIKI BADANIA

Sytuacja przed udziałem w projekcie

Wśród objętych badaniem beneficjentów ostatecznych I Priorytetu SPO RZL jedną trzecią (33%) stanowiły osoby, które przed rozpoczęciem udziału w projekcie poszukiwały pracy „raczej intensywnie”⁷. Dla przeszło jednej piątej (22%) poszukiwanie zatrudnienia stanowiło wówczas główne zajęcie. Podobnie liczne były osoby, które poszukiwały pracy „średnio intensywnie” (23%), oraz respondenci, którzy poszukiwali jej „raczej nieintensywnie” lub nie poszukiwali wcale (14%+8%=22%). Najaktywniej poszukiwali zatrudnienia przyszli beneficjenci ostateczni Działania 1.3, natomiast najmniej aktywnie - późniejsi uczestnicy projektów realizowanych w ramach Działania 1.5, czyli osoby zagrożone wykluczeniem społecznym.

Wykres 1

Na ile intensywnie poszukiwał(a) P. pracy przed udziałem w programie?

Prawie wszyscy (94%) beneficjenci ostateczni, objęci wsparciem jako osoby niepracujące, stwierdzili, że przed przystąpieniem do projektu napotykali bariery utrudniające znalezienie zatrudnienia. Połowa (50%) respondentów wskazała od jednej do czterech prze-

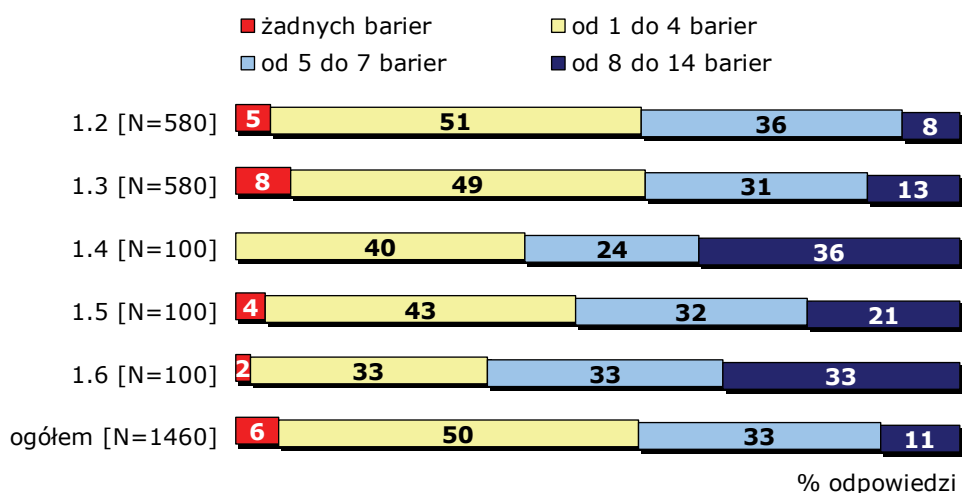
⁷ Odpowiedzi udzielano na skali od 1 „w ogóle nie poszukiwał P. pracy” do 10 „poszukiwanie pracy było P. głównym zajęciem”. Oceny zawierające się pomiędzy krańcami skali interpretujemy w następujący sposób: oceny od 2 do 4: „raczej nieintensywnie poszukiwał”, oceny 5 i 6: „średnio intensywnie poszukiwał”, oceny 7-9: „raczej intensywnie poszukiwał”.

szkód udaremniających poszukiwanie pracy, lub sprawiających, że w ogóle jej nie poszukiwali, jedna trzecia (33%) badanych wskazała od pięciu do siedmiu tego rodzaju barier, a w przybliżeniu co dziesiąty (11%) – od ośmiu do czternastu.

Wysoką liczbę barier wskazywały najczęściej kobiety, objęte wsparciem w ramach Działania 1.6 jako niepracujące, oraz osoby niepełnosprawne, uczestniczące w projektach realizowanych w ramach Działania 1.4. Stosunkowo najmniej przeszkód wskazywali beneficjenci ostateczni Działania 1.2 oraz Działania 1.3, a więc Działań skierowanych do grup docelowych, które nie zostały zdefiniowane na podstawie cech dodatkowo zmniejszających szanse osób niepracujących na rynku pracy, takich jak: niepełnosprawność, szczególnie zagrożenie marginalizacją społeczną, czy też bycie kobietą.

Wykres 2

Liczba powodów nieposzukiwania lub nieznaalezienia pracy przed przystąpieniem do programu.

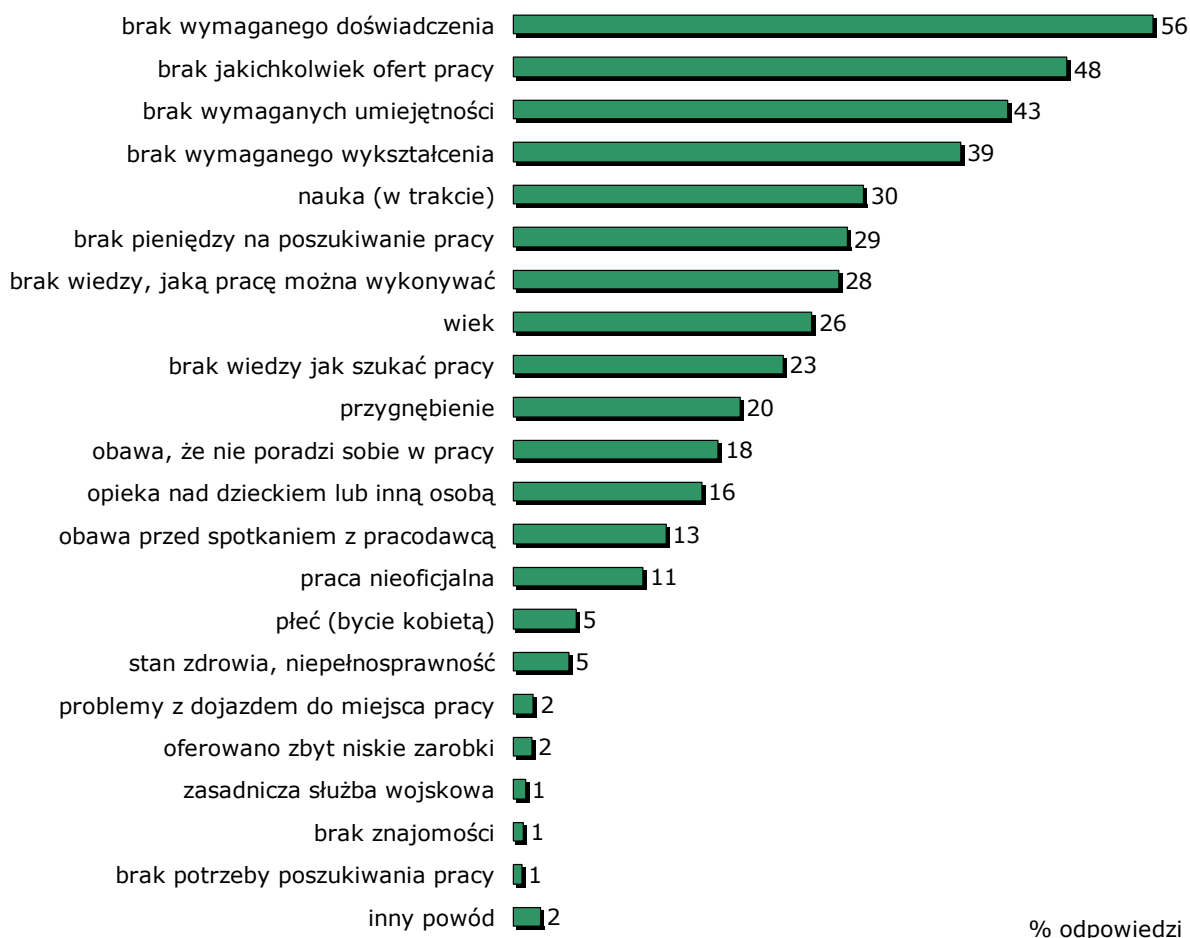

Wskazywane przez respondentów przyczyny nieznaalezienia pracy przed rozpoczęciem udziału w projekcie były związane przede wszystkim z brakiem wymaganych przez pracodawców kompetencji. Do tego rodzaju barier należały: brak doświadczenia (56%), brak umiejętności (43%) oraz brak wykształcenia (39%). Wśród najczęściej wskazywanych powodów pozostawania bez zatrudnienia znalazł się również, na drugim miejscu, brak jakichkolwiek ofert pracy (48%). Część przeszkód utrudniających znalezienie pracy wiązała się z niedostatkiem wiedzy, koniecznej do funkcjonowania na rynku pracy: o tym, jaką pracę można byłoby wykonywać (28%) oraz jak szukać pracy (23%).

Trudności ze znalezieniem zatrudnienia stosunkowo często wynikały z barier psychologicznych, takich jak przygnębienie (20%), obawa przed nieporadzeniem sobie w pracy (18%) oraz obawa przed spotkaniem z pracodawcą (13%). Pozostawanie bez stałej, legalnej pracy było związane również z wykonywaniem innych zajęć: odbywaniem nauki (30%), sprawowaniem opieki nad dzieckiem lub inną osobą (16%) lub wykonywaniem pracy „nieoficjalnej” (11%). Ponieważ można przypuszczać, że część respondentów nie zdecydowała się na ujawnienie przed ankieterem faktu wykonywania pracy w „szarej strefie”, jest prawdopodobne, że w rzeczywistości powód ten był bardziej powszechny, niż wskazywałyby na to udzielone odpowiedzi. Spośród cech demograficznych, utrudniających skuteczne poszukiwanie zatrudnienia, najczęściej wskazywano wiek nieodpowiadający oczekiwaniom pracodawców (26%). Do często wskazywanych czynników, utrudniających znalezienie zatrudnienia, należał również brak pieniędzy na jego poszukiwanie (29%).

Wykres 3

Przyczyny nieposzukiwania lub niezalezienia pracy (N=1460)

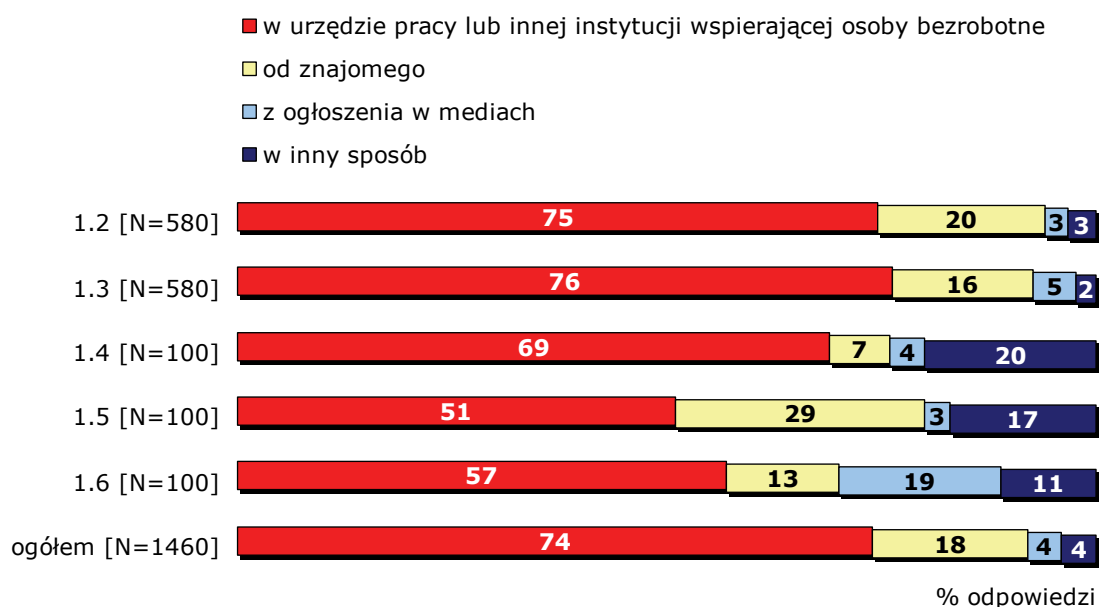

Przystąpienie do projektu

Blisko trzy czwarte beneficjentów ostatecznych dowiedziało się o możliwości skorzystania ze wsparcia w urzędzie pracy lub innej instytucji wspierającej osoby. Blisko jedna piąta (18%) respondentów jako źródło informacji o możliwości wzięcia udziału w projekcie wskazała znajomego. Taki nieformalny sposób dowiadywania się o możliwości przystąpienia do projektu był szczególnie częsty w przypadku beneficjentów ostatecznych Działania 1.5, wśród których odsetek osób, którym informację o dostępnym wsparciu przekazał znajomy, wyniósł 29%.

Wykres 4

W jaki sposób dowiedział(a) się P. o możliwości udziału w programie?

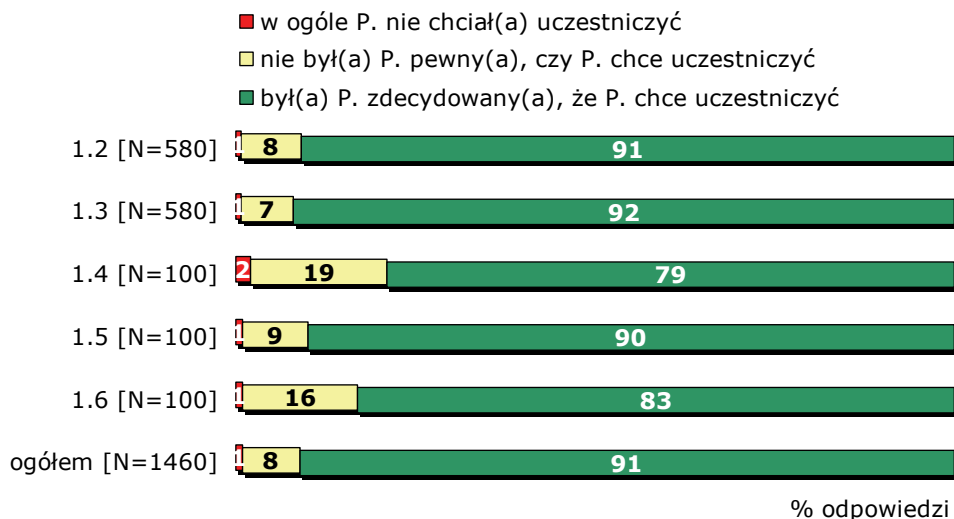

Z deklaracji beneficjentów ostatecznych wynika, że zdecydowana większość (91%) w momencie uzyskania informacji o możliwości przystąpienia do projektu zdecydowanie chciała w nim uczestniczyć. Zaledwie 8% respondentów nie było zdecydowanych, czy chcą korzystać z dostępnego wsparcia, a tylko bardzo nieliczni (1%) początkowo w ogóle nie chcieli wziąć udziału w projekcie.

Wątpliwości, co do przystąpienia do projektu były stosunkowo najczęstsze wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.4, skierowanego do osób niepełnosprawnych, oraz wśród niepracujących kobiet, wspieranych w ramach Działania 1.6.

Wykres 5

Jakie było P. nastawienie do udziału w programie w chwili, kiedy się P. dowiedział(a) o tej możliwości?

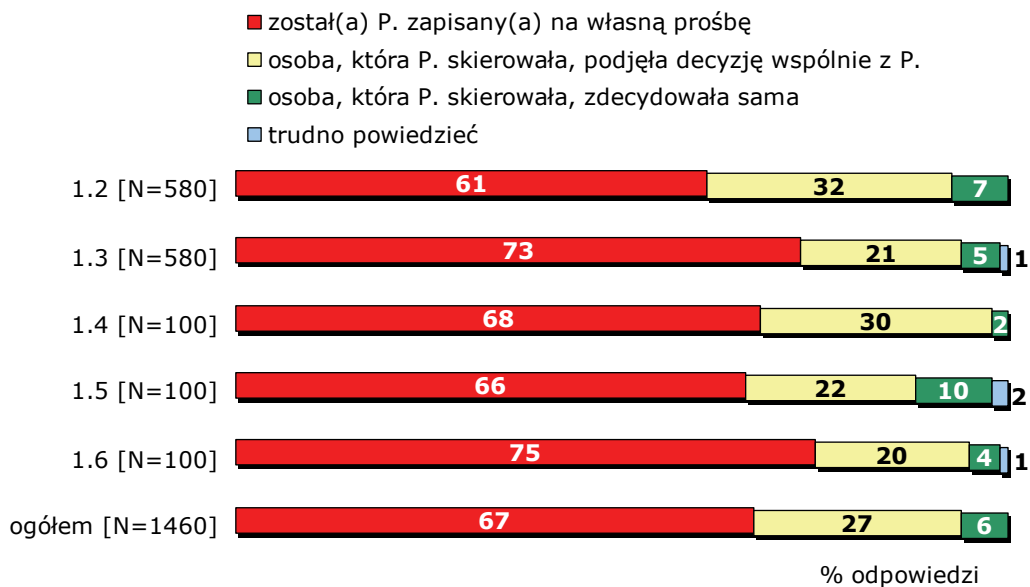

Dwie trzecie (67%) beneficjentów ostatecznych zostało zakwalifikowanych do udziału w projekcie na własną prośbę. W przypadku przeszło jednej czwartej (27%) decyzja została podjęta wspólnie, wraz z osobą, która przyznała im wsparcie. Stosunkowo rzadko pracownik, kierujący osobą niepracującą lub poszukującą pracy do udziału w projekcie, podejmował taką decyzję sam: odsetek respondentów, którzy stwierdzili, że nie mieli udziału w podejmowaniu decyzji o przystąpieniu do projektu, wyniósł 6%.

Do udziału w projekcie stosunkowo najrzadziej byli kierowani na własną prośbę beneficjenci ostateczni Działania 1.2 (61%), najczęściej natomiast niepracujące kobiety, które otrzymywały wsparcie w ramach Działania 1.6 (75%) oraz beneficjenci ostateczni Działania 1.3 (73%). Wspólne podejmowanie decyzji o udzieleniu wsparcia było stosunkowo najczęstsze w przypadku projektów realizowanych w ramach Działania 1.2 (32%) oraz Działania 1.4 (30%).

Wykres 6

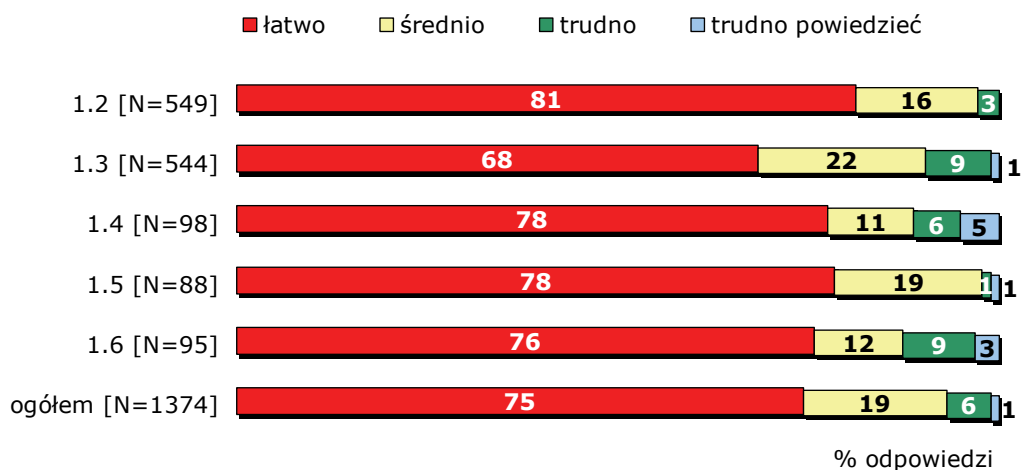
W jaki sposób została podjęta decyzja o zapisaniu P. do udziału w tym programie?

Spośród beneficjentów ostatecznych, którzy mieli udział w podjęciu decyzji o przystąpieniu do programu, trzy czwarte (75%) stwierdziło, że zapisanie się było łatwe, blisko jedna piąta (19%) uznała dostępność programu za średnią, a tylko 6% określiło uzyskanie wsparcia jako „trudne”. Stosunkowo najrzadziej przystąpienie do programu uznawali za łatwe beneficjenci ostateczni Działania 1.3 (68%).

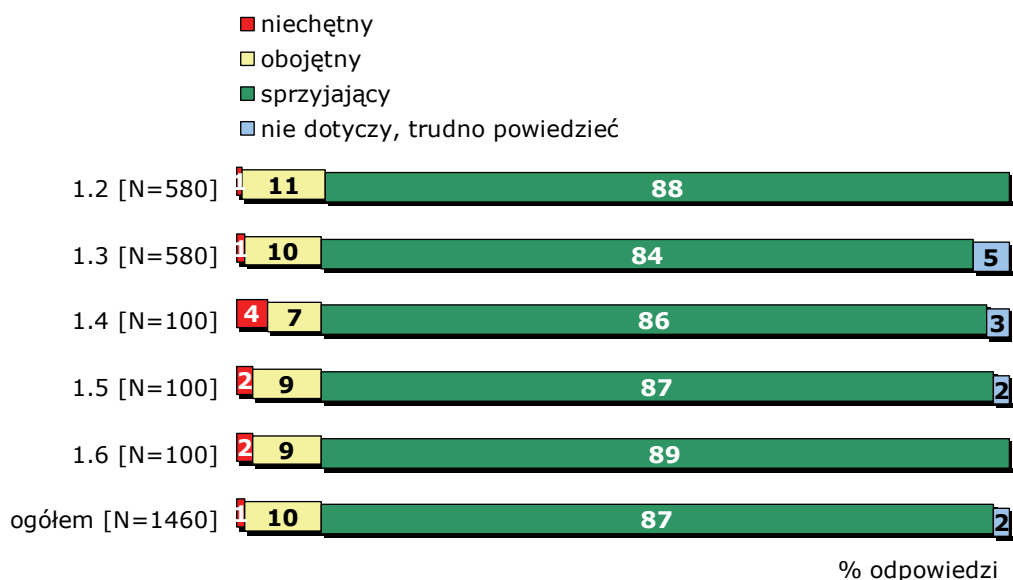
Wykres 7

Czy łatwo było zapisać się na udział w programie?

Według zdecydowanej większości (87%) beneficjentów ostatecznych nastawienie ich rodzin do udziału w programie było sprzyjające. Tylko co dziesiąta (10%) osoba objęta pomocą uznała stosunek swoich bliskich, do korzystania przez nią ze wsparcia, za „obojętny”, a co setna (1%) – za „niechętny”.

Jaki był stosunek P. rodziny do P. udziału w programie?

Rodzaj otrzymanego wsparcia

Do najbardziej powszechnych form wsparcia, należały: poradnictwo zawodowe (44%), szkolenia uczące poszukiwania pracy (42%) oraz staże (41%). Około jedna trzecia (34%) beneficjentów ostatecznych korzystała ze szkoleń lub warsztatów zawodowych, a po jednej czwartej (25%) z porad lub szkoleń dotyczących prowadzenia firmy oraz przygotowania zawodowego w miejscu pracy. Najpowszechniejszą formą wsparcia dodatkowego było pokrycie kosztów dojazdów na zajęcia prowadzone w ramach projektu – korzystało z niej 31% badanych.

Wykres 8

Rodzaje otrzymanego wsparcia

Sytuacja po udziale w projekcie

Status na rynku pracy⁸

Spośród objętych badaniem beneficjentów ostatecznych I Priorytetu SPO RZL, po około pół roku od zakończenia udziału we wsparciu, 42% osób uzyskało zatrudnienie, a 19% prowadziło własną firmę. 14% respondentów nie wykonywało stałej pracy, ale kontynuowało naukę, natomiast 25% pozostawało bez pracy nie ucząc się .

Status na rynku pracy beneficjentów ostatecznych poszczególnych Działań znacząco się różnił. W przypadku Działania 1.2, skierowanego do młodzieży, zwraca uwagę szczególnie wysoki odsetek osób, które znalazły pracodawcę: udało się to blisko co drugiemu (49%) beneficjentowi ostatecznemu z tej grupy. Dla Działania 1.2 charakterystyczna jest również przewaga osób kontynuujących naukę, wśród beneficjentów ostatecznych, którzy nie wykonują stałej pracy.

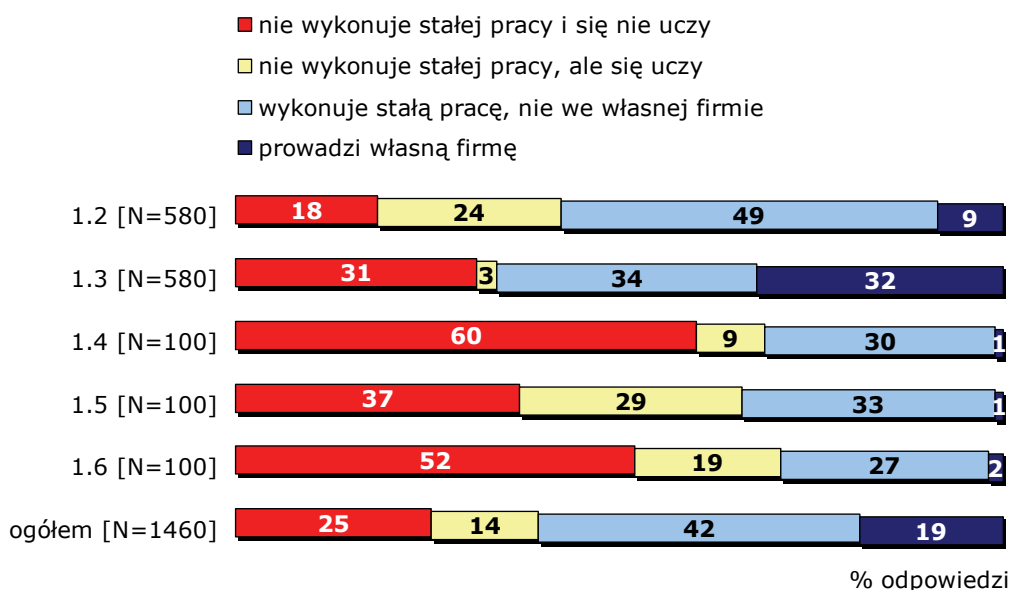
⁸ Przyjęto, że „zatrudnienie” oznacza wykonywanie stałej pracy na podstawie umowy o pracę, lub umowy cywilnoprawnej. „Nauka” oznacza studia na uczelni wyższej, uczęszczanie do szkoły lub udział w kursach językowych lub zawodowych.

W przypadku Działania 1.3 obserwujemy zdecydowanie wyższy, niż w przypadku pozostałych Działań, odsetek beneficjentów ostatecznych, którzy założyli firmy. Własną działalność gospodarczą prowadził blisko co trzeci (32%) beneficjent ostateczny tego Działania. Zarazem udział osób pozostających bez pracy (3%) wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.3 jest znacząco niższy, niż wśród beneficjentów ostatecznych pozostałych Działań.

Odsetek osób, które pomimo otrzymanego wsparcia pozostają bez pracy, jest wyraźnie wyższy wśród beneficjentów ostatecznych pozostałych Działań: Działania 1.4 (69%), Działania 1.5 (66%) oraz Działania 1.6 (71%). Wynik ten nie jest zaskakujący, biorąc pod uwagę, że grupy te zostały wyodrębnione ze względu na cechy dodatkowo zmniejszające ich szanse na rynku pracy – to jest, odpowiednio: niepełnosprawność, zagrożenie marginalizacją społeczną oraz płeć (kobiety).

Wykres 9

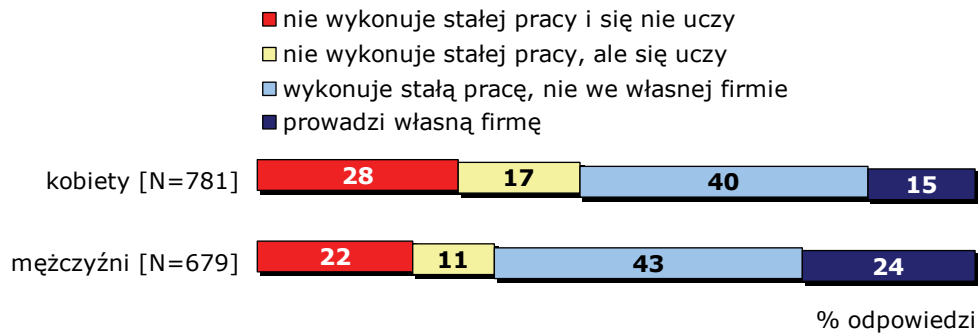
Status - sytuacja beneficjentów po udziale w programie

Po około pół roku od zakończenia udziału we wsparciu, odsetek osób, wykonujących stałą pracę, okazał się niższy wśród kobiet (55%), niż wśród mężczyzn (67%). Kobiety rzadziej, niż mężczyźni, prowadziły działalność gospodarczą: we własnej firmie pracowało 15% kobiet i 24% mężczyzn.

Wykres 10

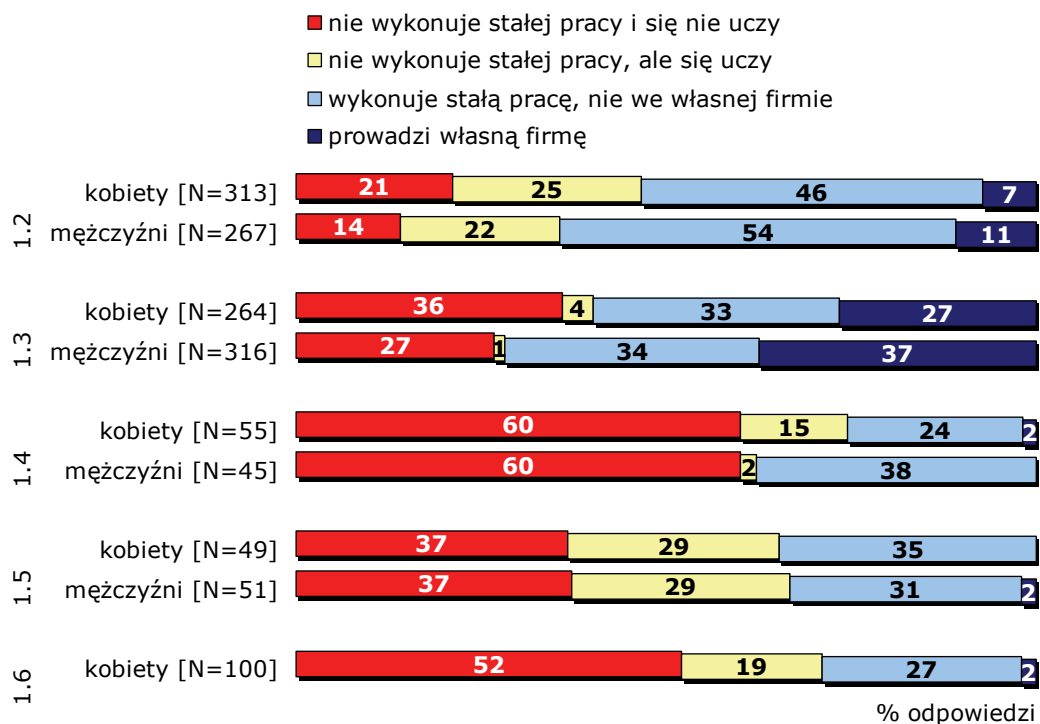
Status - sytuacja BO po udziale w programie, w podziale ze względu na płeć

Niższy odsetek osób pracujących wśród kobiet, niż wśród mężczyzn, jest zauważalny w przypadku wszystkich Działań, objętych badaniem, oprócz Działania 1.5.

Wykres 11

Status - sytuacja BO po udziale w programie, w podziale ze względu na płeć oraz Działanie

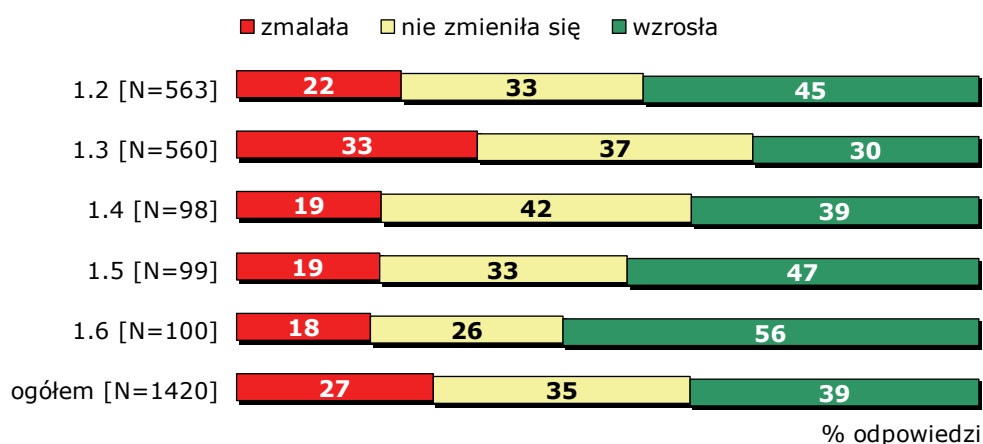
Zmiana intensywności poszukiwania pracy

Porównanie deklarowanej przez respondentów intensywności poszukiwania pracy bezpośrednio przed rozpoczęciem udziału w projekcie, oraz po zakończeniu korzystania ze wsparcia⁹, pozwala stwierdzić, że grupa osób, których aktywność wzrosła (39%), nieznacznie przeważała nad grupą beneficjentów ostatecznych, którzy poszukiwali pracy tak samo intensywnie, jak wcześniej (35%). Przeszło jedna czwarta (27%) beneficjentów ostatecznych po zakończeniu udziału w projekcie szukała pracy mniej aktywnie, niż przed rozpoczęciem korzystania ze wsparcia.

Spadek intensywności poszukiwania pracy był najbardziej powszechny wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.3, spośród których co trzeci (33%) po zakończeniu udziału we wsparciu poszukiwał zatrudnienia mniej aktywnie, niż przed przystąpieniem do projektu¹⁰.

Wykres 12

Różnica w intensywności poszukiwania pracy pomiędzy momentem przystąpienia do programu a momentem zakończenia udziału

⁹ W obu przypadkach na skali od 1 („w ogóle nie poszukiwałam/am pracy”) do 10 („poszukiwanie pracy było moim głównym zajęciem”). Z porównania intensywności poszukiwania pracy przed rozpoczęciem udziału w programie i po jego zakończeniu wykluczono osoby, które po zakończeniu korzystania ze wsparcia nie poszukiwały pracy, ponieważ znalazły przyszłego pracodawcę już w czasie trwania projektu.

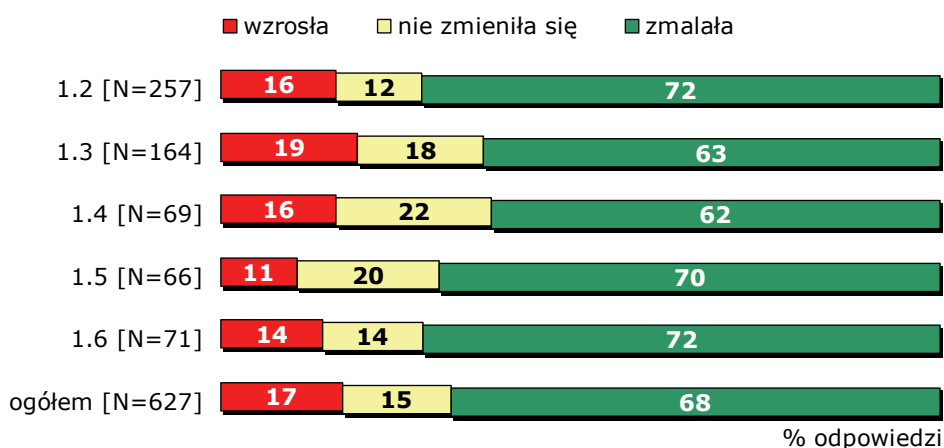
¹⁰ Należy zaznaczyć, że na pozytywną ocenę zasługuje nie tylko wzrost aktywności beneficjentów ostatecznych w poszukiwaniu zatrudnienia, lecz również ewentualne zredukowanie zjawiska polegającego na spadku motywacji do poszukiwania pracy wraz z przedłużaniem się okresu pozostawania bez niej. Przewidujemy pogłębienie tego wątku na podstawie wyników badania na próbach kontrolnych, obejmujących osoby nie objęte wsparciem.

Bariery utrudniające poszukiwanie pracy

Zdaniem przeszło dwóch trzecich (68%) respondentów pozostających mimo udzielonego wsparcia bez pracy, liczba barier, utrudniających im znalezienie zatrudnienia w około pół roku po zakończeniu udziału w projekcie, zmniejszyła się w porównaniu z liczbą przeszkód, które napotykali bezpośrednio przed rozpoczęciem korzystania ze wsparcia. Odsetek osób, w przypadku, których liczba barier została zredukowana, wynosi od 62% wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.4, do 72% wśród beneficjentów ostatecznych Działań 1.2 i 1.6.

Wykres 13

Zmiana liczby powodów nieposzukiwania lub niezalezienia pracy pomiędzy momentem przystąpienia do programu a momentem badania

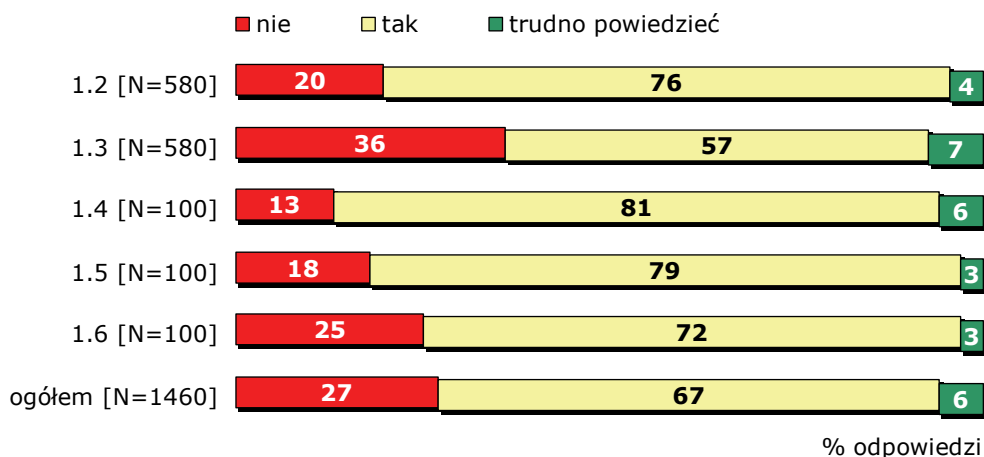
Umiejętności związane z poszukiwaniem i wykonywaniem pracy

Dwie trzecie (67%) beneficjentów ostatecznych stwierdziło, że obecnie umieją szukać pracy lepiej, niż przed wzięciem udziału w projekcie, natomiast przeszło jedna czwarta (27%) nie odczuła wzrostu kompetencji w tym zakresie.

Wzrost umiejętności poszukiwania pracy odczuwają najczęściej beneficjenci ostateczni Działania 1.4 (81%), najrzadziej natomiast beneficjenci ostateczni Działania 1.3 (57%) – przy czym należy pamiętać, że wsparcie udzielane w ramach tego Działania polegało często na pomocy w założeniu firmy, i wówczas nie miało na celu podniesienia umiejętności zdobywania zatrudnienia.

Wykres 14

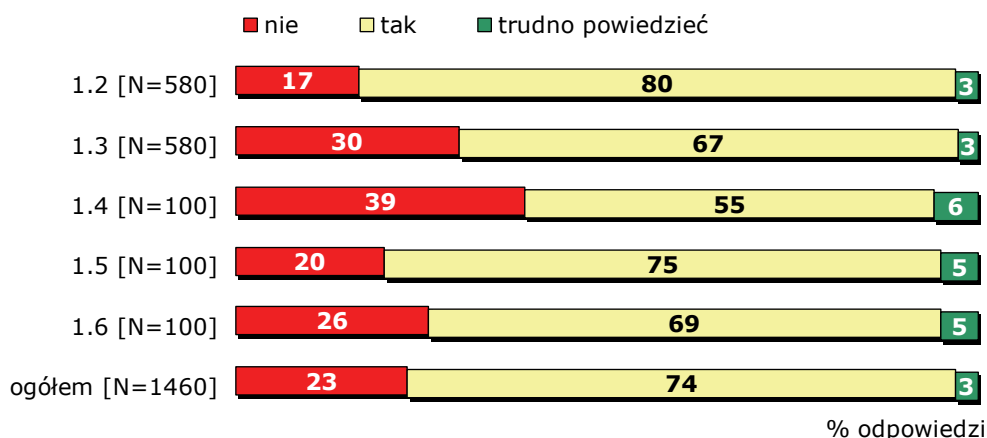
Czy obecnie lepiej umie P. szukać pracy?

Blisko trzy czwarte (74%) beneficjentów ostatecznych stwierdziło, że – w porównaniu z okresem przed rozpoczęciem korzystania ze wsparcia – umieją lepiej wykonywać jakąś pracę. Tego rodzaju zmiana zachodziła najczęściej w przypadku młodzieży, wspieranej w ramach Działania 1.2 (80%), a zatem w grupie dopiero wchodzącej na rynek pracy. Wzrost umiejętności wykonywania konkretnej pracy był natomiast stosunkowo najrzadszy wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.4 (55%), w ramach którego nie organizowano szkoleń zawodowych.

Wykres 15

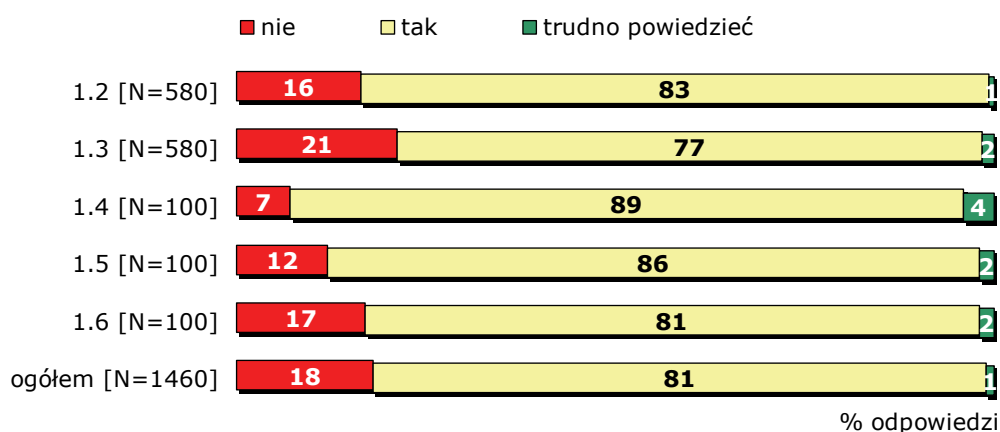
Czy obecnie umie P. wykonywać jakąś pracę lepiej niż przed udziałem w programie?

Przeszło cztery piąte (81%) badanych zadeklarowało, że obecnie czują się bardziej pewni siebie, niż przed rozpoczęciem korzystania ze wsparcia. Wzrost pewności siebie był najczęstszy wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.4 (89%), natomiast stosunkowo najmniej powszechny wśród osób wspieranych w ramach Działania 1.3 (77%).

Wykres 16

Czy jest P. teraz bardziej pewny(a) siebie niż przed udziałem w programie?

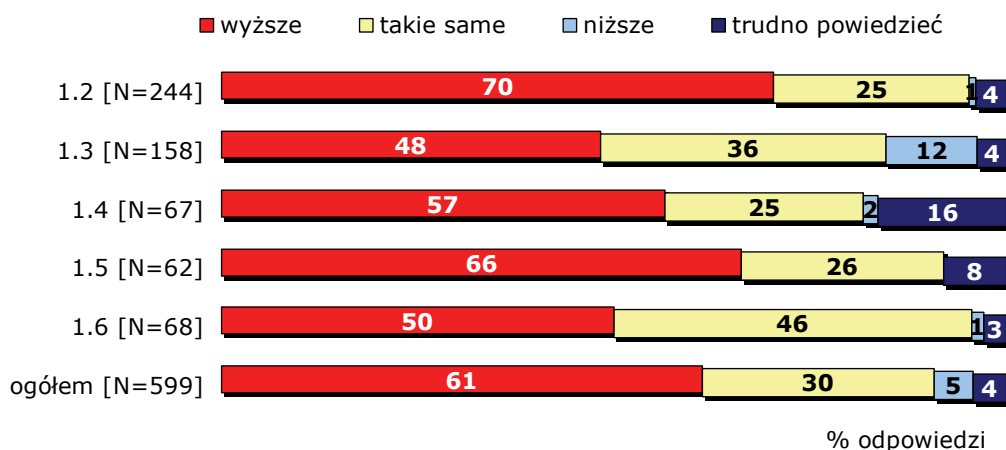

Wśród beneficjentów ostatecznych, którzy pozostawali bez stałej pracy, przeszło trzy piąte (61%) stwierdziło, że ich szanse na znalezienie pracy są wyższe, niż przed udziałem w projekcie. W przybliżeniu dwukrotnie mniej liczna była grupa osób, które uważały, że ich szanse na uzyskanie zatrudnienia się nie zmieniły (30%). Tylko co dwudziesty (5%) respondent był zdania, że jego szanse na znalezienie pracy spadły.

Wśród beneficjentów ostatecznych, którzy dotychczas nie znaleźli stałej pracy, odsetek osób uważających, że szanse na jej zdobycie wzrosły, był najwyższy w grupie beneficjentów ostatecznych Działania 1.2 (70%), oraz, w drugiej kolejności, Działania 1.5 (66%), najniższy natomiast wśród osób objętych wsparciem w ramach Działania 1.3 (48%) oraz wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.6 (50%).

Wykres 17

Czy obecnie P. szanse na znalezienie pracy są wyższe, czy niższe niż przed udziałem w programie?

Percepcja wpływu udziału w projekcie na zmianę sytuacji

Poprawa sytuacji beneficjentów ostatecznych, w porównaniu z sytuacją poprzedzającą udział w projekcie, nie musi stanowić efektu wsparcia. W przypadku Działania 1.2 oraz Działania 1.3 w celu oszacowania, w jakim stopniu poprawa sytuacji beneficjentów ostatecznych jest wynikiem wsparcia, otrzymanego w ramach SPO RZL, przeprowadzone zostanie badanie na próbach kontrolnych. Zagadnienia wpływu wsparcia na wystąpienie pozytywnych zmian w sytuacji beneficjentów ostatecznych podejmujemy również - w ograniczonym zakresie - w niniejszym rozdziale, przedstawiając subiektywne opinie respondentów na ten temat.

Wpływ na poprawę statusu na rynku pracy

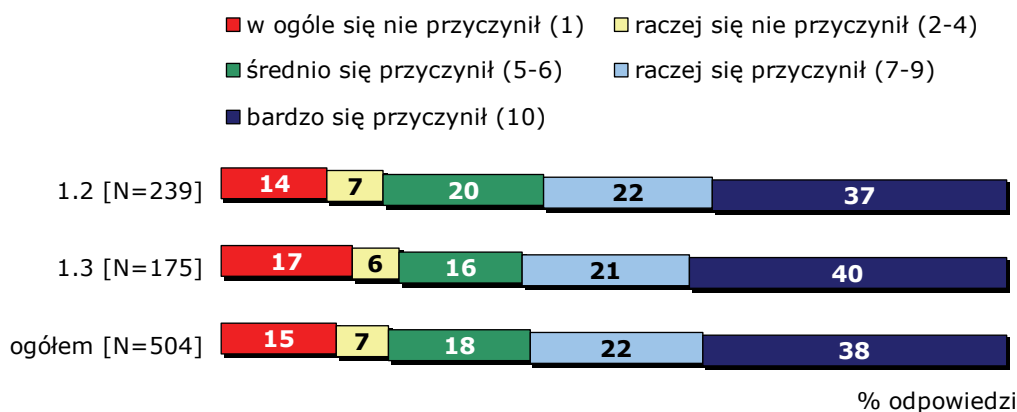
Ocena stopnia, w jakim udział w projekcie przyczynił się do znalezienia pracy, przez beneficjentów ostatecznych, którzy zdobyli zatrudnienie, wyniosła średnio 6,91¹¹. Spośród beneficjentów ostatecznych, którzy po około pół roku od zakończenia udziału w projekcie wykonywali stałą pracę, 38% stwierdziło, że projekt bardzo się do tego przyczynił, natomiast dalszych 22% wybrało oceny z zakresu 7-9, oznaczające, że projekt „raczej się przyczynił” do znalezienia zatrudnienia. Grupa osób uważających, że udział w projekcie

¹¹ Na skali od 1 „w ogóle się nie przyczynił” do 10 „bardzo się przyczynił”. Oceny zawierające się pomiędzy krańcami skali interpretujemy w następujący sposób: oceny od 2 do 4: „raczej się nie przyczynił”, oceny 5 i 6: „średnio się przyczynił”, oceny 7-9: „raczej się przyczynił”.

w ogóle się nie przyczynił do znalezienia zatrudnienia, stanowiła 15%. Oceny wpływu projektu na znalezienie zatrudnienia okazały się podobne w przypadku Działania 1.2 oraz Działania 1.3¹². Średnie ocen wyniosły, odpowiednio: 6,85 oraz 6,91.

Wykres 18

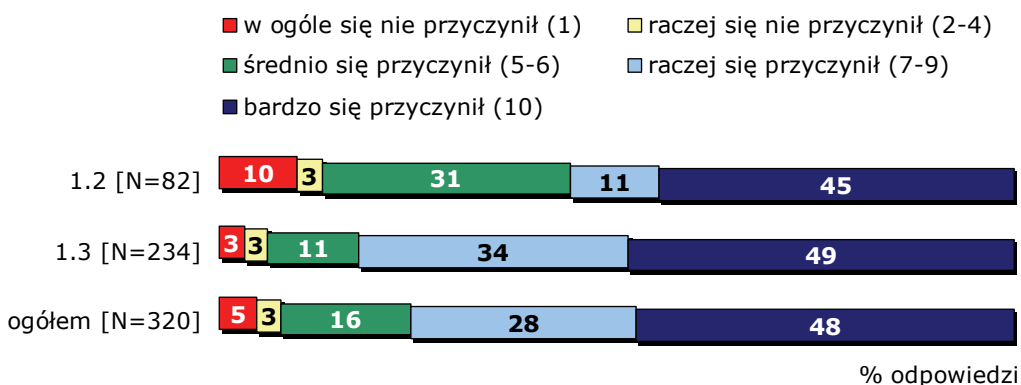
Na ile program przyczynił się do znalezienia przez P. zatrudnienia?

Blisko połowa (48%) beneficjentów ostatecznych prowadzących własne firmy stwierdziła, że projekt bardzo się do tego przyczynił, a dalszych 28% uważało, że projekt raczej się przyczynił do rozpoczęcia przez nich działalności gospodarczej. Zaledwie co dwudziesty (5%) respondent, który założył firmę, był zdania, że uzyskane wsparcie nie miało na to żadnego wpływu.

Wykres 19

Na ile program przyczynił się do założenia przez P. firmy?

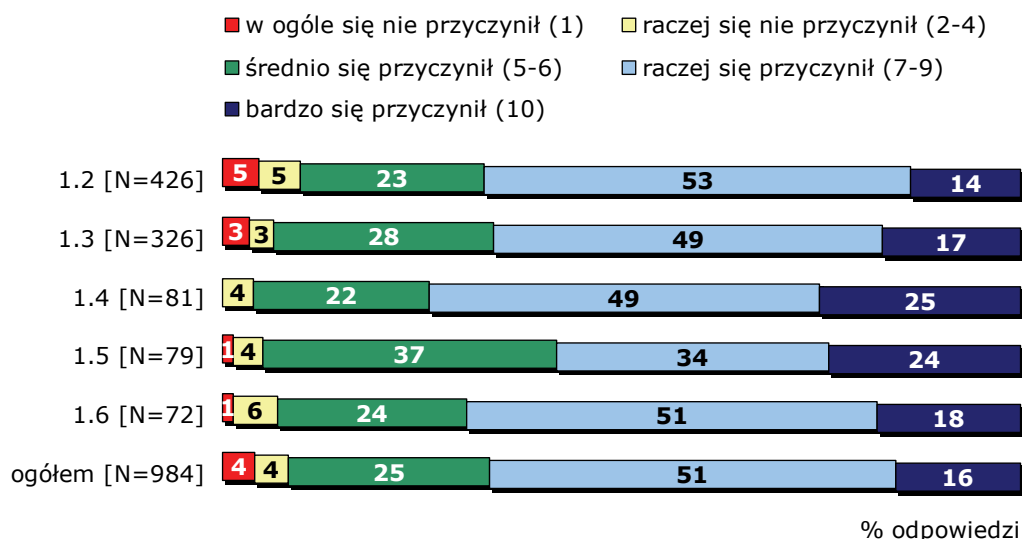
¹² Nie podano wyników dla pozostałych Działań, ze względu na niewielką liczbę respondentów.

Wpływ na rozwój umiejętności związanych z poszukiwaniem i wykonywaniem pracy

Dwie trzecie (67%) beneficjentów ostatecznych, którzy uznali, że obecnie umieją szukać pracy lepiej, niż przed rozpoczęciem korzystania ze wsparcia, uważała, że projekt, w którym wzięli udział „raczej” (51%) lub „bardzo” (16%) się do tego przyczynił. Wpływ udziału w projekcie na podniesienie umiejętności poszukiwania pracy, w największym stopniu dostrzegali beneficjenci ostateczni Działania 1.4.

Wykres 20

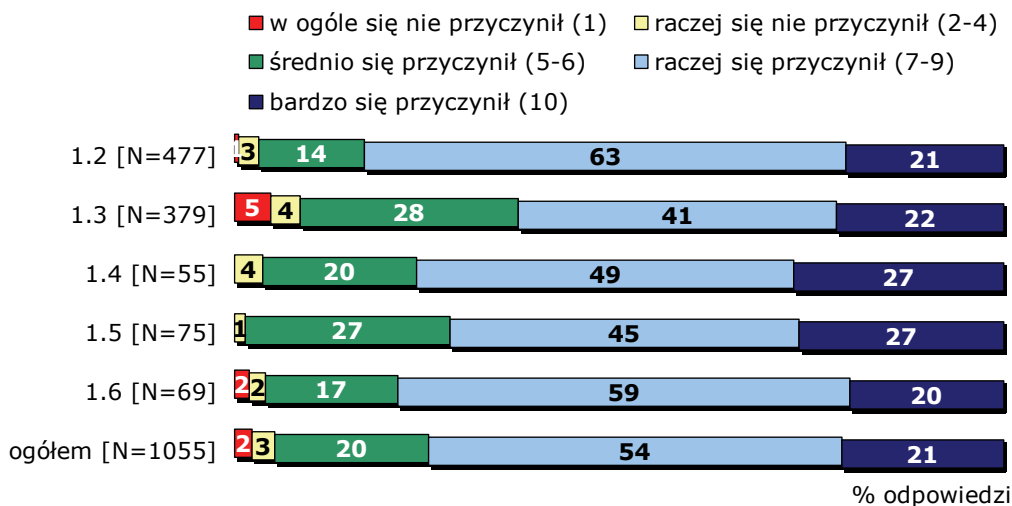
Na ile udział w programie przyczynił się do tego, że obecnie lepiej umie P. szukać pracy?

Wśród beneficjentów ostatecznych odczuwających, że obecnie umieją wykonywać określoną pracę lepiej, niż przed udziałem w projekcie, trzy czwarte (75%) stanowią osoby, które uważają, że projekt „raczej” (54%) lub „bardzo” (21%) się do tego przyczynił.

Wykres 21

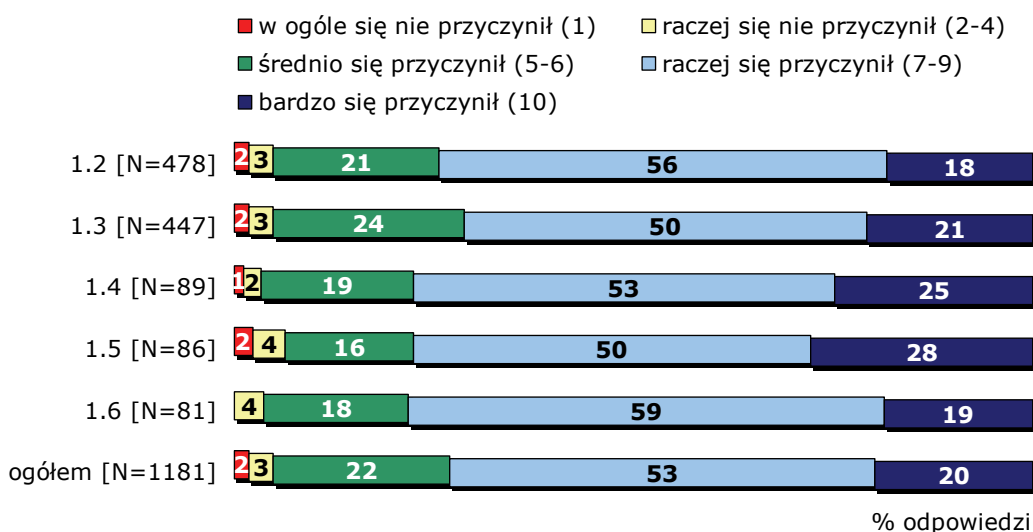
Na ile udział w programie przyczynił się do tego, że obecnie lepiej umie P. wykonywać pracę?

Również w przypadku wzrostu pewności siebie, około trzy czwarte (73%) osób, które odczuły pozytywną zmianę, uważało, że udział w projekcie „raczej” (53%) lub „bardzo” (20%) przyczynił się do jej wystąpienia.

Wykres 22

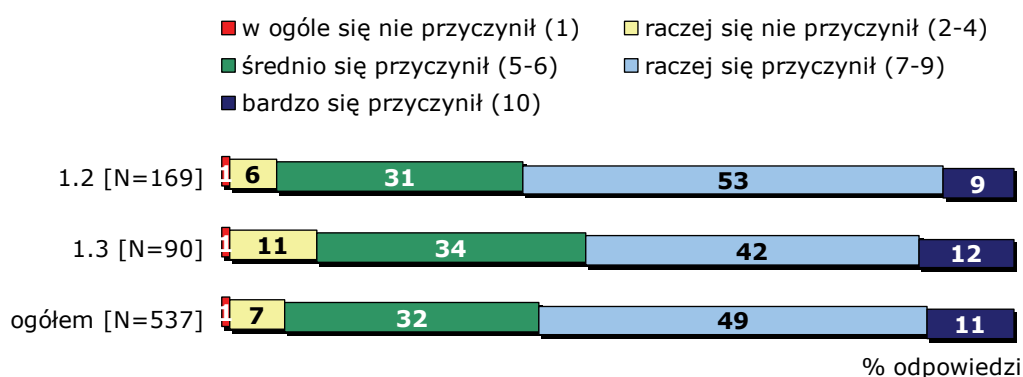
Na ile udział w programie przyczynił się do tego, że obecnie jest P. bardziej pewny(a) siebie?

Beneficjenci ostateczni nieco słabiej wiązali z udziałem w projekcie wzrost szans na znalezienie pracy. Prawdopodobnie wynika to z faktu, że wsparcie w ramach SPO RZL służyło przede wszystkim podniesieniu kompetencji osób, które zostały nim objęte, natomiast na szansę znalezienia pracy wpływa szereg czynników zewnętrznych, niezależnych od osób, które jej poszukują. Jednak również w przypadku podniesienia szans na znalezienie pracy większość (60%) respondentów była zdania, że otrzymane wsparcie „raczej” (49%) lub „bardzo” (11%) przyczyniło do zajścia tej pozytywnej zmiany.

Wykres 23

Na ile udział w programie przyczynił się do tego, że obecnie P. szanse na znalezienie stałej pracy są wyższe?

Ocena projektu

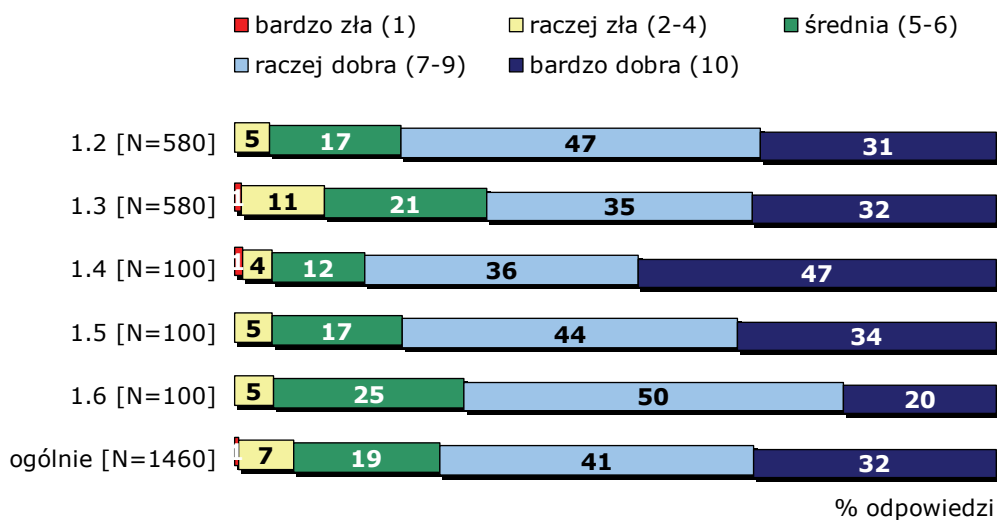
Prawie jedna trzecia (32%) beneficjentów ostatecznych uznała otrzymane wsparcie za bardzo dobre¹³. Wraz z respondentami, którzy uważali, że wsparcie było raczej dobre (to jest wskazali oceny z zakresu 7-9), stanowili blisko trzy czwarte (32%+41%=73%) badanych.

Stosunkowo najwyżej ocenili otrzymane wsparcie uczestnicy projektów realizowanych w ramach Działania 1.4, spośród których blisko połowa (47%) przyznała mu najwyższą notę.

¹³ Na skali od 1 „bardzo zła” do 10 „bardzo dobra”. Oceny zawierające się pomiędzy krańcami skali interpretujemy w następujący sposób: oceny od 2 do 4: „raczej zła”, oceny 5 i 6: „średnia”, oceny 7-9: „raczej dobra”.

Wykres 24

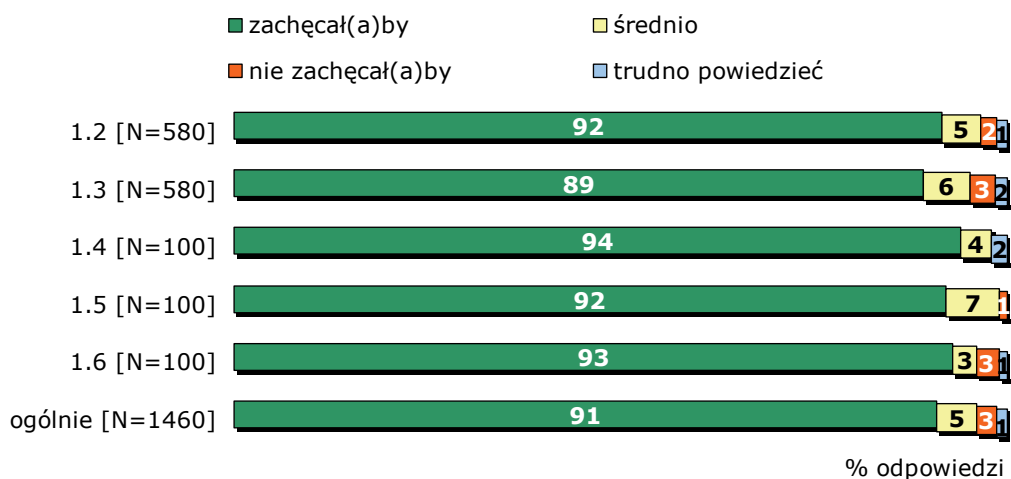
Ogólna ocena wsparcia, które P. otrzymał(a) w tym programie

O stosunkowo wysokiej ocenie otrzymanego wsparcia świadczy również fakt, że 91% badanych beneficjentów ostatecznych zadeklarowało gotowość do zachęcenia znajomego do udziału w projekcie podobnym do tego, w którym sami wzięli udział.

Wykres 25

Czy zachęcał(a)by P. znajomego w podobnej do P. sytuacji, do udziału w takim programie?

Sytuacja po udziale w programie

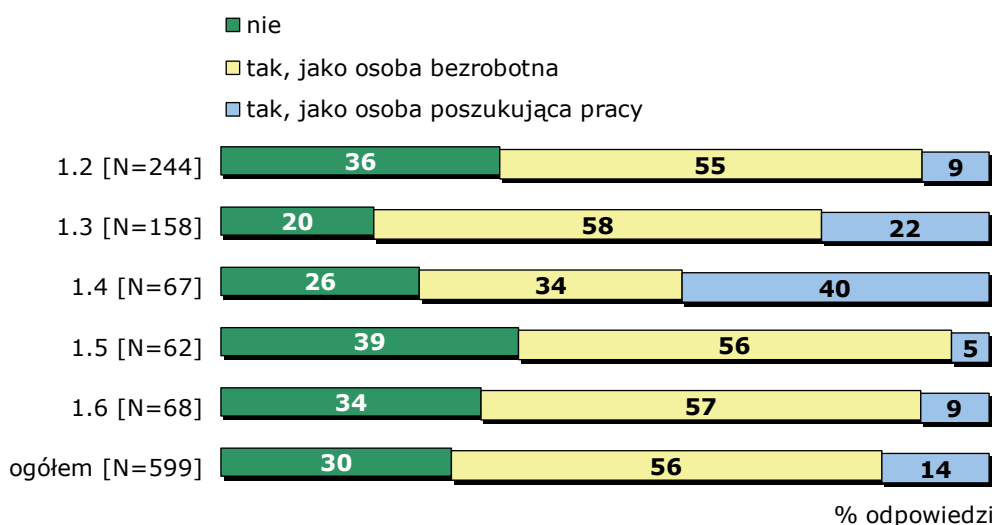
Osoby pozostające bez stałej pracy

Spośród beneficjentów ostatecznych, którzy po sześciu miesiącach od zakończenia udziału w projekcie nie wykonywali stałej pracy, w momencie badania 70% było zarejestrowanych jako osoby bezrobotne (56%) lub poszukujące pracy (14%).

Fakt, że spośród beneficjentów ostatecznych, którzy nie wykonują stałej pracy, 30% nie jest zarejestrowanych, potwierdza słuszność wyboru sondażu z beneficjentami ostatecznymi jako metody badania rezultatów wsparcia udzielonego w ramach SPO RZL, ponieważ wskazuje, że analiza wykorzystująca wyłącznie dane zastane, którymi dysponują urzędy pracy, byłaby obciążona znacznym błędem.

Wykres 26

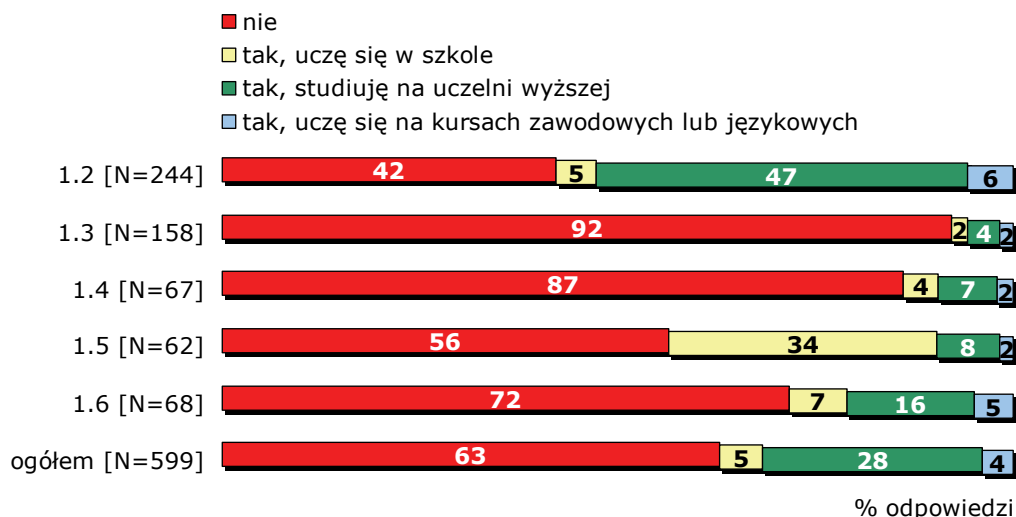
Czy jest P. obecnie zarejestrowany(a) w Urzędzie Pracy?

Spośród beneficjentów ostatecznych, którzy po około pół roku od zakończenia udziału w projekcie pozostawali bez pracy, w momencie badania 37% kontynuowało naukę, to jest studiowało na uczelni (28%), uczęszczało do szkoły (5%), lub uczyło się na kursach zawodowych lub językowych (4%). Odsetek osób kontynuujących naukę, wśród beneficjentów ostatecznych, którzy nie znaleźli zatrudnienia, był najwyższy w przypadku Działania 1.2, skierowanego do młodzieży (58%), oraz Działania 1.5 (44%), również adresowanego, między innymi, do młodzieży.

Wykres 27

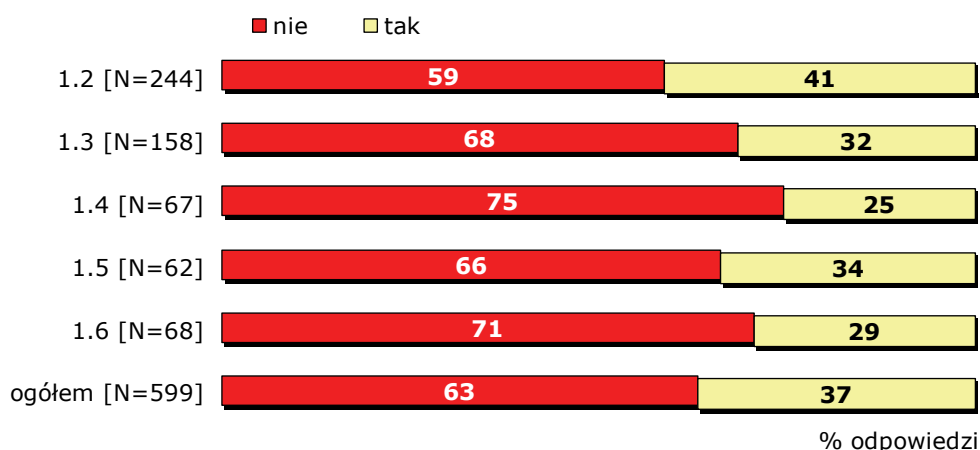
Czy obecnie uczy się P. lub studiuje?

Spośród beneficjentów ostatecznych, którzy po pół roku od zakończenia udziału w projekcie nie wykonywali stałej pracy, 37% miało, w okresie pomiędzy zakończeniem udziału w projekcie a momentem badania, przynajmniej dwutygodniowy epizod pracy.

Wykres 28

Czy po udziale w programie pracował(a) P. przez co najmniej dwa tygodnie?

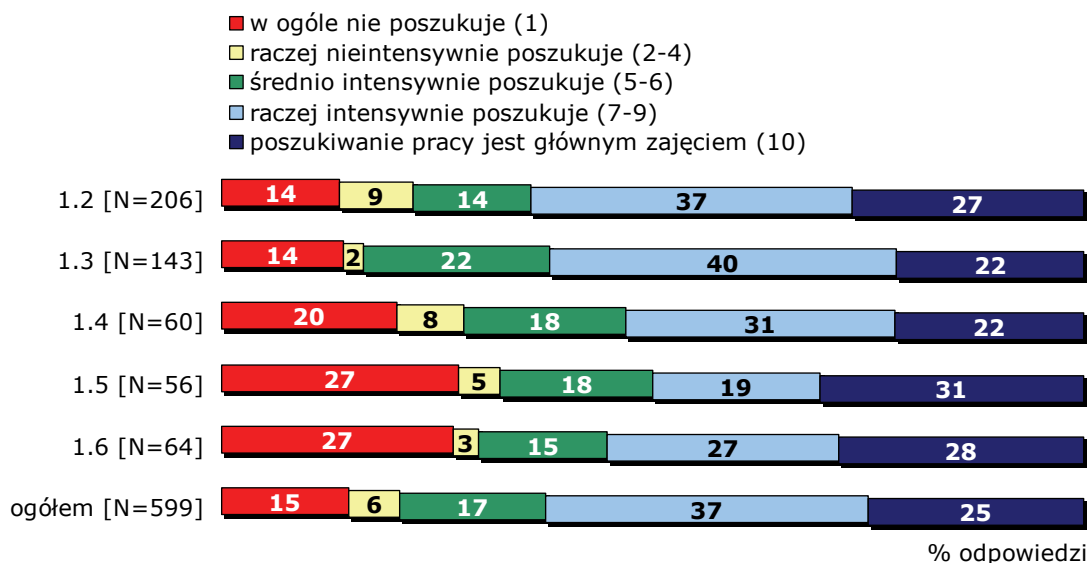

Wśród beneficjentów ostatecznych, którzy po pół roku od zakończenia udziału w projektach nie mieli stałej pracy, najliczniejsze były osoby, które – we własnej ocenie – poszu-

kiwały jej raczej intensywnie (wybrały oceny z zakresu 7-9¹⁴): stanowiły 37%. Co czwarty (25%) beneficjent ostateczny, pozostający bez stałej pracy, deklarował, że poszukiwanie zatrudnienia jest jego głównym zajęciem. W momencie badania w ogóle nie poszukiwało pracy 15% respondentów, którzy nie mieli stałego zatrudnienia.

Wykres 29

Na ile obecnie jest P. zaangażowany(a) w poszukiwanie pracy?

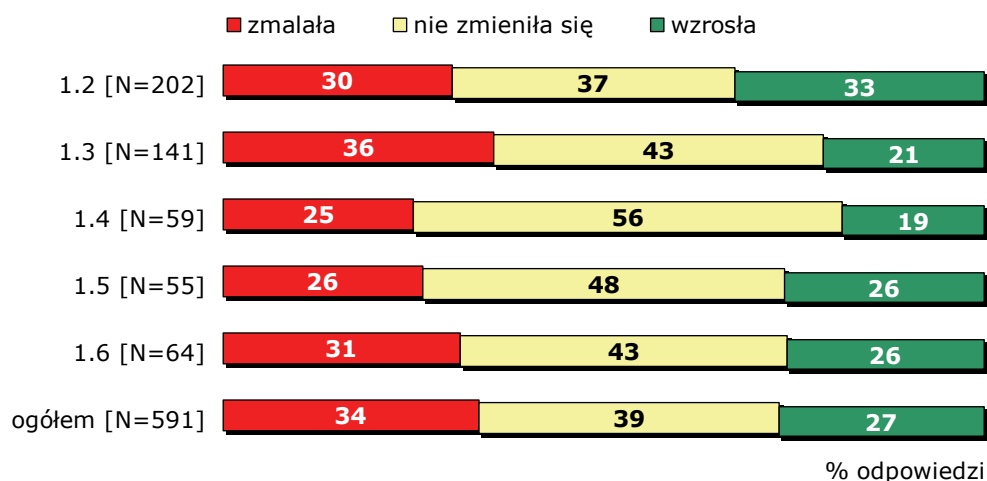

Wśród beneficjentów ostatecznych, pozostających bez stałej pracy, 39% zadeklarowało poszukiwanie jej równie intensywnie, co tuż po zakończeniu udziału w projekcie. W przypadku 34% deklarowana aktywność poszukiwania pracy zmalała, natomiast w przypadku 27% - wzrosła.

¹⁴ Na skali od 1 „w ogóle nie poszukuje pracy” do 10 „poszukiwanie pracy jest głównym zajęciem”. Oceny zawierające się pomiędzy krańcami skali interpretujemy w następujący sposób: oceny od 2 do 4: „raczej nieintensywnie poszukuje”, oceny 5 i 6: „średnio intensywnie poszukuje”, oceny 7-9: „raczej intensywnie poszukuje”.

Wykres 30

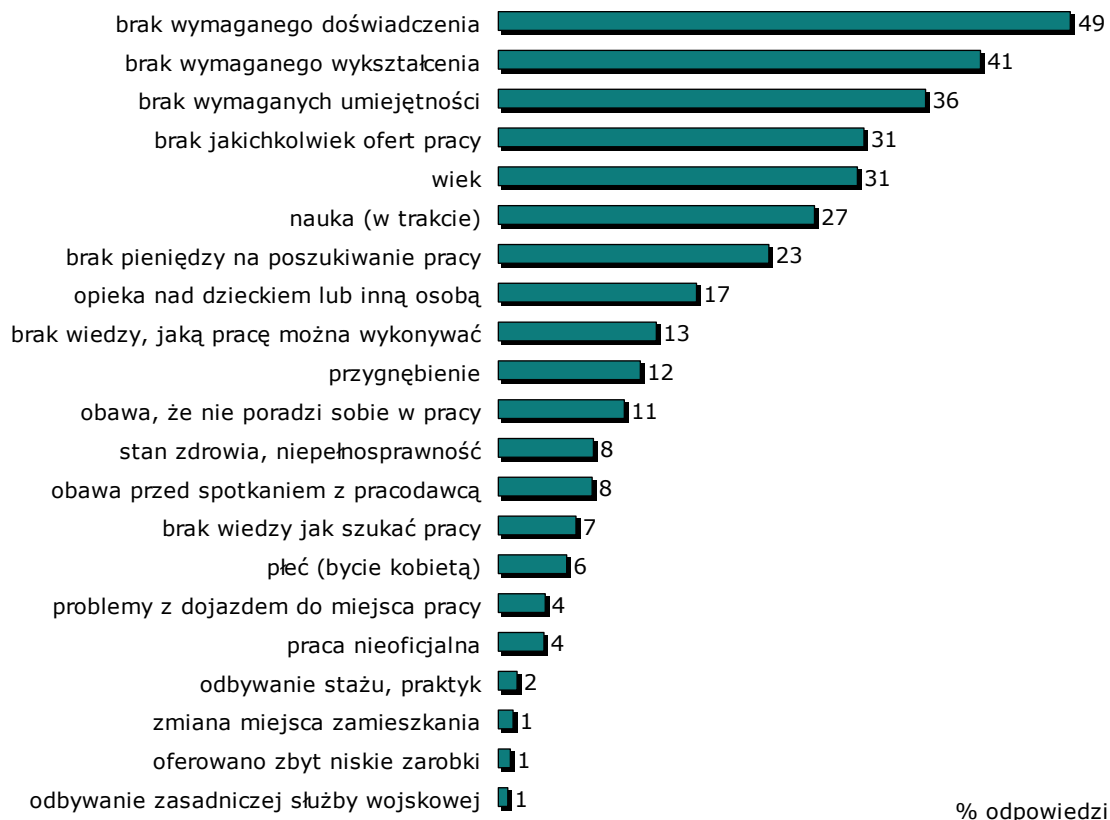
Zmiana intensywności poszukiwania pracy pomiędzy zakończeniem udziału w programie a momentem badania

Wśród najczęściej wskazywanych przeszkód, utrudniających znalezienie zatrudnienia beneficjentom ostatecznym, którzy w momencie badania pozostawali bez pracy, znalazła się większość barier, które wcześniej były wskazywane szczególnie często jako przeszkody występujące przed przystąpieniem do projektu: brak wymaganego przez pracodawców doświadczenia (49%), wykształcenia (41%) oraz umiejętności (36%). Na dalsze miejsce (z drugiego na czwarte, spadek o 17 punktów procentowych) przesunął się „brak ofert pracy” (31%) – można przypuszczać, że zmiana ta odzwierciedla spadek bezrobocia, który nastąpił pomiędzy okresem, gdy beneficjenci ostateczni przystępowali do udziału w projektach, a momentem, gdy brali udział w badaniu.

Wykres 31

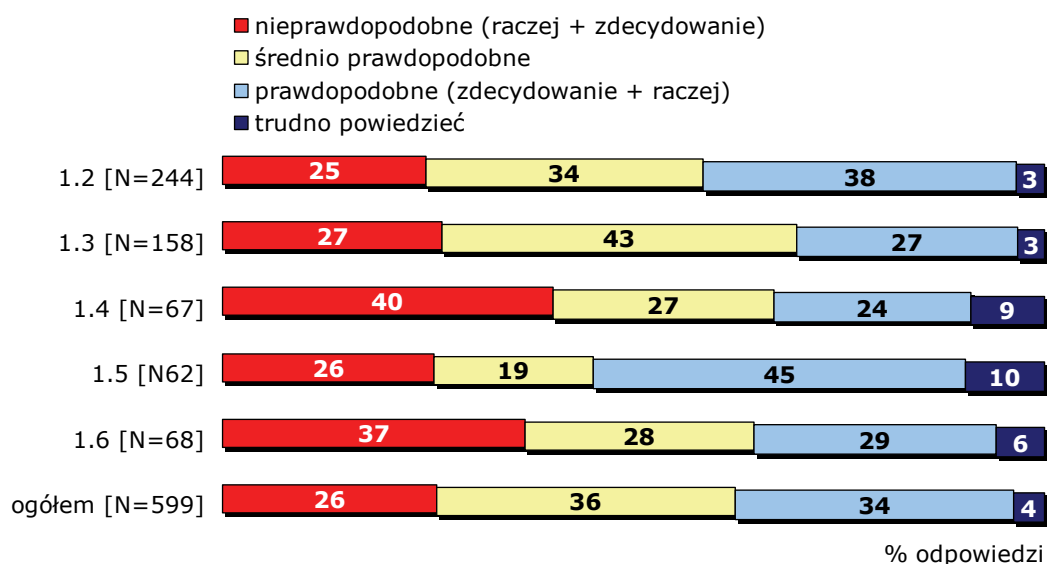
Przyczyny nieposzukiwania lub niezalezienia pracy po zakonczeniu programu

Wśród beneficjentów ostatecznych, pozostających bez stałej pracy, co trzeci (34%) uznał jej znalezienie, w ciągu najbliższych trzech miesięcy, za prawdopodobne, natomiast co czwarty (26%) stwierdził, że jest to nieprawdopodobne. Wśród beneficjentów ostatecznych, którzy nie znaleźli stałej pracy, najliczniejszą grupę (36%) stanowiły osoby, które uważały znalezienie zatrudnienia za średnio prawdopodobne.

Wykres 32

Na ile prawdopodobne jest, że znajdzie P. stałą pracę w ciągu najbliższych trzech miesięcy?

Osoby, które znalazły zatrudnienie¹⁵

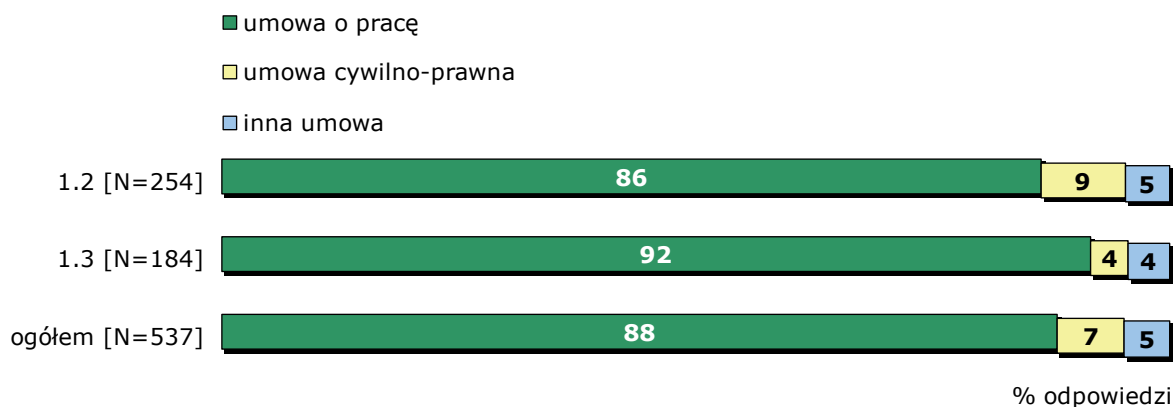
Blisko dziewięciu na dziesięciu (88%) beneficjentów ostatecznych, którzy znaleźli pracodawcę, zostało zatrudnionych na podstawie umowy o pracę. Odsetek ten był nieznacznie niższy wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.2 (86%), niż wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.3 (92%)¹⁶.

¹⁵ W rozdziale przedstawiono informacje o sytuacji wszystkich respondentów, którzy odpowiadając na pytanie „Czy obecnie pracuje P. zarobkowo?” stwierdzili, że pracują zarobkowo nie we własnej firmie (mając do wyboru również następujące - odczytywane przez ankietera - opcje: „nie pracuje P. zarobkowo”, „jest P. na płatnym stażu, praktyce”, „pracuje P. dorywczo”, „prowadzi P. własną firmę”). A zatem również dla tych, którzy nie zostali uwzględnieni jako pracujący przy obliczaniu wskaźnika rezultatu (oraz w rozdziale „Sytuacja po udziale w projekcie”) za względu na formę zatrudnienia inną, niż umowa o pracę lub umowa cywilno-prawna.

¹⁶ Nie podano wyników dla pozostałych Działań, ze względu na niewielką liczbę respondentów.

Wykres 33

W jakiej formie jest P. zatrudniony(a)?

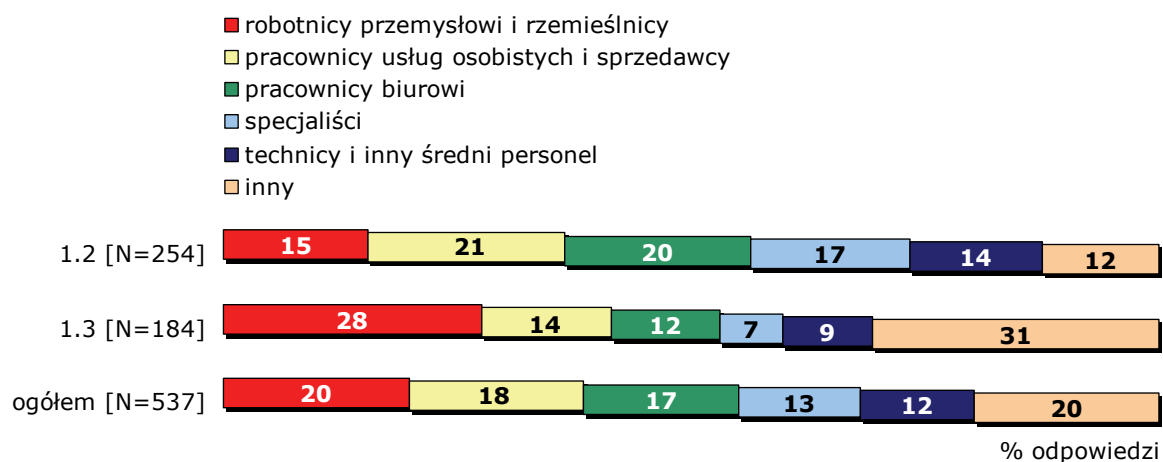

Beneficjenci ostateczni, wykonujący stałą pracę, najczęściej znajdowali zatrudnienie jako robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy (20%), pracownicy usług osobistych i sprzedawcy (18%), pracownicy biurowi (17%), specjaliści (13%) oraz technicy i inny średni personel (12%).

Osoby wspierane w ramach Działania 1.2, skierowanego do młodzieży, rzadziej, niż beneficjenci ostateczni Działania 1.3, podejmowali zatrudnienie jako robotnicy przemysłowi i rzemieślnicy, częściej natomiast – w zawodach należących do pozostałych kategorii.

Wykres 34

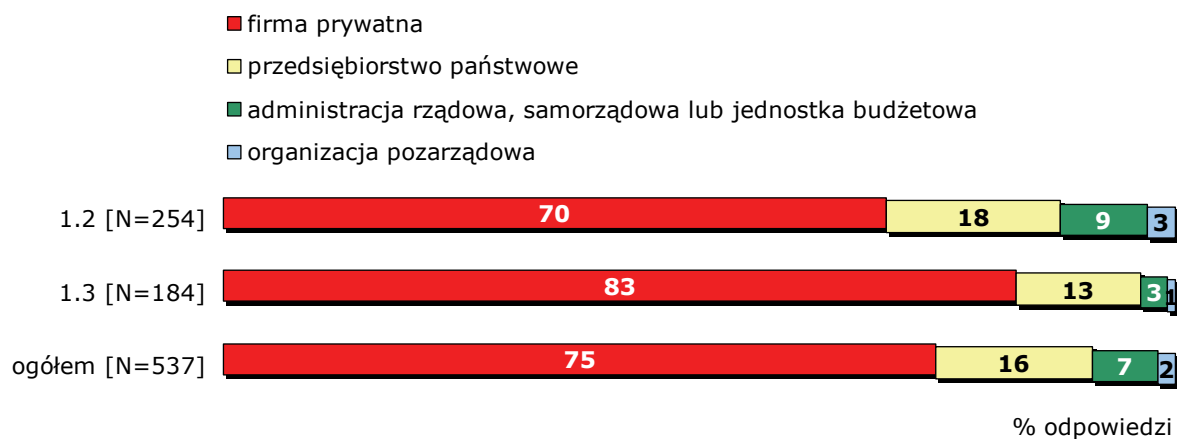
Jaki zawód P. teraz wykonuje?

Trzy czwarte (75%) beneficjentów ostatecznych, wykonujących stałą pracę, znalazło zatrudnienie w firmach prywatnych, 16% w przedsiębiorstwach państwowych, 7% w administracji publicznej lub jednostkach budżetowych, a 2% w organizacji pozarządowej.

Wykres 35

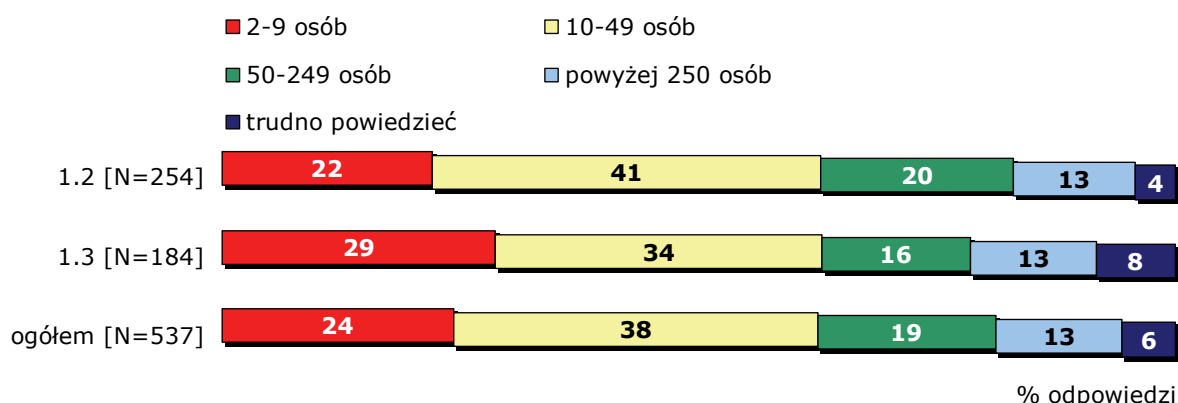
Gdzie P. pracuje?

Wśród beneficjentów ostatecznych, wykonujących stałą pracę, 38% znalazło ją w firmach małych (zatrudniających od 10 do 49 osób), 24% w firmach mikro (zatrudniających od 2 do 9 pracowników), 19% w średnich (zatrudniających od 50 do 249 pracowników), a 13% - w dużych (zatrudniających powyżej 250 osób).

Wykres 36

Ile osób pracuje w firmie?

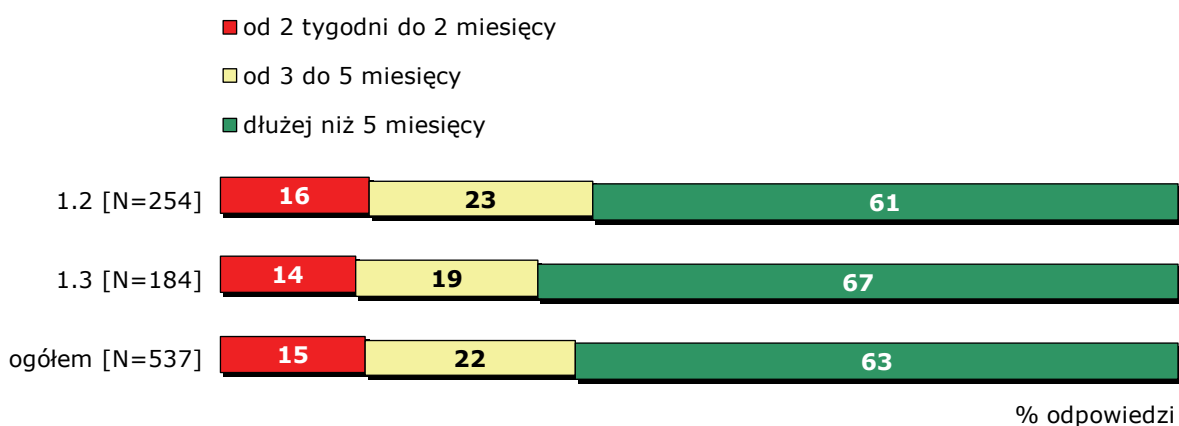

Wśród beneficjentów ostatecznych, którzy po około pół roku od zakończenia udziału w projekcie wykonywali stałą pracę, 63% stanowiły osoby pracujące w obecnym miejscu

pracy od przeszło pięciu miesięcy – a zatem takie, które znalazły zatrudnienie wkrótce po zakończeniu udziału we wsparciu i zdołały je utrzymać.

Wykres 37

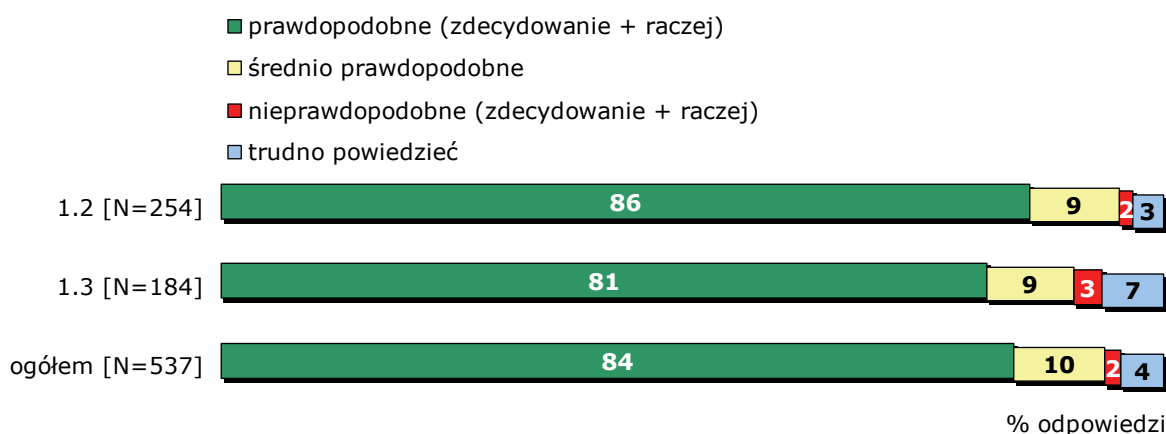
Jak długo pracuje P. w obecnym miejscu pracy?

Beneficjenci ostateczni, którzy znaleźli pracę, mają przeważnie poczucie stabilności zatrudnienia, które udało im się zdobyć: 84% uważa za („zdecydowanie” lub „raczej”) prawdopodobne, że obecny pracodawca będzie ich zatrudniał przez najbliższy rok, a tylko co pięćdziesiąty (2%) uważa to za („zdecydowanie” lub „raczej”) nieprawdopodobne.

Wykres 38

Na ile prawdopodobne jest, że P. obecny pracodawca będzie zatrudniał P. przez najbliższy rok?

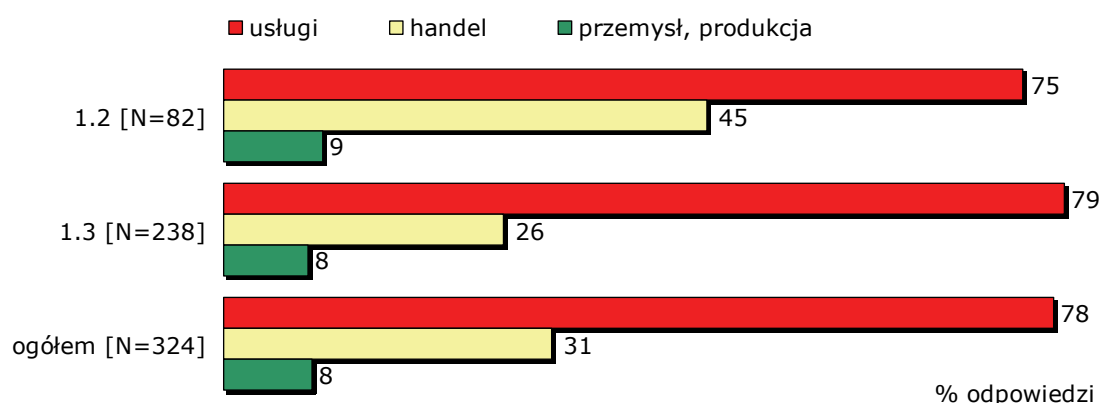

Osoby, które założyły własną firmę

Przeszło trzy czwarte (78%) firm, założonych przez beneficjentów ostatecznych, działało w branży usługowej, blisko jedna trzecia (31%) prowadziła działalność handlową, a 8% przemysłowo-produkcyjną¹⁷. Beneficjenci ostateczni Działania 1.2 częściej, niż osoby, które otrzymały wsparcie w ramach Działania 1.3, prowadzili firmy handlowe¹⁸.

Wykres 39

W jakim sektorze działa P. firma?

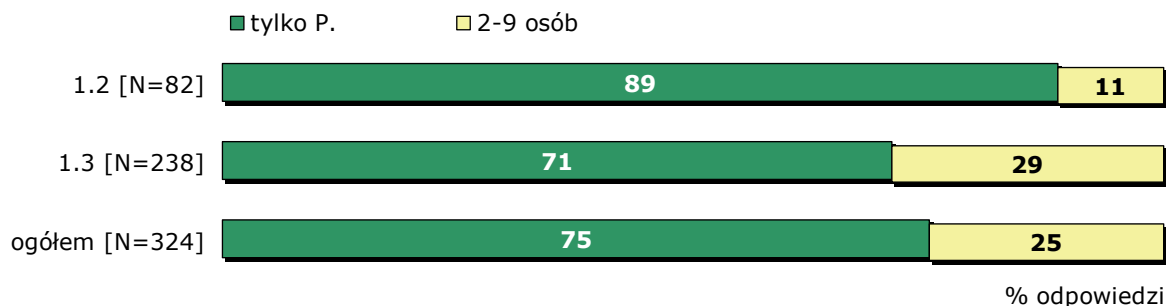
Trzy czwarte (75%) podmiotów, założonych przez beneficjentów ostatecznych, nie zatrudnia pracowników, natomiast pozostałe (25%) należą do kategorii firm mikro, w których pracuje do 9 osób. Firmy prowadzone przez beneficjentów ostatecznych Działania 1.3 zatrudniają pracowników nieco częściej, niż te, których właścicielami są beneficjenci ostateczni Działania 1.2.

¹⁷ Suma przekracza 100%, ponieważ część firm prowadziła działalność w kilku branżach.

¹⁸ Nie podano wyników dla pozostałych Działania, ze względu na niewielką liczbę respondentów.

Wykres 40

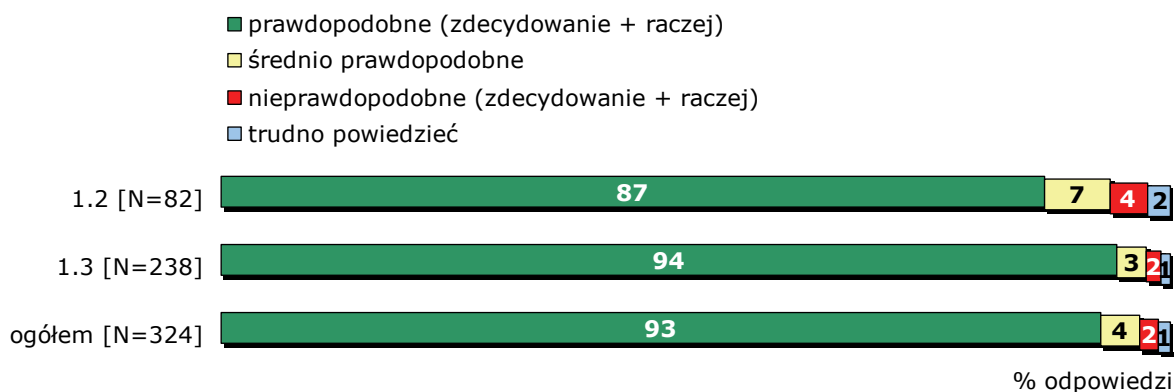
Ile osób pracuje w firmie?

Spośród beneficjentów ostatecznych, którzy założyli działalność gospodarczą, aż 93% uznało funkcjonowanie własnej firmy przez najbliższy rok za („zdecydowanie” lub „raczej”) prawdopodobne.

Wykres 41

Na ile prawdopodobne jest, że P. firma będzie funkcjonowała przez najbliższy rok?

Czynniki warunkujące szanse wykonywania przez BO stałej pracy

Na podstawie wyników pierwszej sesji ankiety podjęto próbę ustalenia, jakie czynniki wpływały na prawdopodobieństwo, że osoby objęte wsparciem jako niepracujące po pół roku od zakończenia udziału w projekcie były zatrudnione lub prowadziły własną fir-

mę¹⁹. Przedstawione wyniki należy traktować jako wstępne. Dołączenie danych z kolejnych sesji ankiety pozwoli na sformułowanie lepiej ugruntowanych wniosków i tym samym na zweryfikowanie wyników prezentowanych w niniejszym rozdziale.

Analizy służące ustaleniu czynników, wpływających na prawdopodobieństwo podjęcia przez beneficjentów ostatecznych zatrudnienia, oraz ustaleniu okoliczności wpływających na prawdopodobieństwo założenia przez nich firmy, przeprowadzono odrębnie²⁰. Podstawą takiej decyzji było założenie, że zestaw czynników warunkujących szanse znalezienia pracodawcy, oraz czynników wpływających na szanse rozpoczęcia własnej działalności gospodarczej, może się różnić.

Znalezienie zatrudnienia

Celem analizy, przeprowadzonej przy zastosowaniu regresji logistycznej²¹, było ustalenie, czy poszczególne cechy beneficjentów ostatecznych, lub ich sytuacji, a także projektów, w których brali udział, zwiększały – lub przeciwnie, zmniejszały – szanse²² wykonywania przez nich stałej pracy, po około pół roku od zakończenia wsparcia. Zgodnie z przypuszczeniami, okazało się, że niektóre informacje dotyczące beneficjentów ostatecznych, ich

¹⁹ Fakt kontynuowania nauki nie został uwzględniony jako „sukces”. Wprawdzie, zgodnie z definicjami wskaźników monitorowania SPO-RZL, zalicza się go do pozytywnych efektów wsparcia, jednak respondenci rzadko dostrzegają silny związek pomiędzy udziałem w projekcie a kontynuowaniem nauki. Ponadto informacje uzyskane od projektodawców (w eksploracyjnej fazie projektu badawczego, zrealizowanej metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych), wskazują, że objęta wsparciem młodzież często już w momencie rozpoczęcia udziału w projekcie zamierza podjąć dalszą naukę po jego zakończeniu.

²⁰ W pierwszym przypadku wykluczono beneficjentów ostatecznych, którzy rozpoczęli własną działalność gospodarczą, w drugim natomiast, analogicznie - respondentów, którzy znaleźli pracodawcę.

²¹ Zmienną zależną było znalezienie stałej pracy (etatowej lub na podstawie umowy cywilnoprawnej). Uwzględniono następujące zmienne zależne: Działanie, w ramach którego respondent wziął udział w programie, rodzaj otrzymanego wsparcia, intensywność poszukiwania pracy przed przystąpieniem do projektu i bezpośrednio po nim, miejsce zamieszkania, wykształcenie, posiadanie pod opieką dzieci, wiek, płeć, bariery utrudniające znalezienie pracy przed rozpoczęciem udziału w projekcie, liczba takich barier, początkowe nastawienie do udziału w projekcie, sposób podjęcia decyzji o udziale w projekcie, stopień trudności przystąpienia do projektu. Regresja została przeprowadzona metodą *forward stepwise*. Model klasyfikujący poprawnie 69,9% przypadków uzyskano w osiemnastym kroku.

²² „Szansa” jest stosunkiem prawdopodobieństwa, że beneficjent ostateczny po pół roku od zakończenia udziału w projekcie jest zatrudniony, do prawdopodobieństwa, że nie znalazł zatrudnienia. Zwiększenie „szansy” zatrudnienia oznacza zwiększenie prawdopodobieństwa zatrudnienia. Analogicznie należy rozumieć „szansę” w przypadku analizy czynników warunkujących założenie własnej działalności gospodarczej.

sytuacji, oraz projektów, w których brali udział, pomagają przewidzieć, czy znaleźli zatrudnienie²³.

Spośród cech demograficznych beneficjentów ostatecznych istotny wpływ na szanse znalezienia zatrudnienia miały płeć oraz posiadanie dzieci. Szanse, że osoba objęta wsparciem, po około pół roku od zakończenia udziału w projekcie, będzie pracowała, zmniejszało bycie kobietą lub sprawowanie opieki, nad co najmniej jednym dzieckiem.

Szanse znalezienia zatrudnienia zmniejszała również początkowa niechęć beneficjenta ostatecznego do udziału w programie, lub niepewność, czy chce w nim uczestniczyć, a także sytuacja, gdy przystąpienie do projektu nie było bardzo trudne (wskazywałoby to na szczególną skuteczność wsparcia, którego uzyskanie było bardzo trudne).

Do czynników zwiększających szanse na znalezienie zatrudnienia zostały zakwalifikowane rodzaje wsparcia takie, jak: porady na temat odpowiednich zawodów i przydatnych szkoleń zawodowych, przygotowanie zawodowe w miejscu pracy, zatrudnienie dofinansowane oraz pomoc w znalezieniu oferty stałej pracy. Wśród rodzajów wsparcia zmniejszających prawdopodobieństwo, że beneficjent ostateczny zostanie zatrudniony, znalazły się natomiast: kurs językowy, kurs komputerowy, staż, a także dotacja w połączeniu ze szkoleniem jak założyć firmę. Obecność stażu, dotacji oraz szkolenia z przedsiębiorczości, wśród czynników zmniejszających prawdopodobieństwo uzyskania zatrudnienia, daje się wytłumaczyć stosunkowo łatwo – objęta stażem młodzież często nie pracuje, ponieważ kontynuuje naukę; wsparcie w zakresie założenia i prowadzenia własnej działalności gospodarczej nie sprzyja poszukiwaniu pracodawcy. Należy podkreślić, że zakwalifikowanie jakiegokolwiek formy wsparcia do czynników zmniejszających prawdopodobieństwo wystąpienia pozytywnego efektu oznacza nie tyle, że dany rodzaj pomocy "szkodził", co że okazał się mniej skuteczny, od pozostałych²⁴.

Na szanse zatrudnienia wpływała również liczba przeszkód, utrudniających znalezienie pracy: im więcej tego rodzaju barier występowało przed rozpoczęciem udziału w projekcie, tym mniejsze okazywały się szanse znalezienia stałego pracodawcy, w ciągu pół roku po zakończeniu wsparcia. Wśród barier, wywierających negatywny wpływ na szanse znalezienia stałego, legalnego zatrudnienia, znalazły się: wykonywanie pracy "nieoficjalnej",

²³ Skonstruowany model na podstawie tego rodzaju informacji przewidywał, czy dany beneficjent ostateczny znalazł zatrudnienie, z blisko 70% trafnością. Dla porównania: odgadywając, czy dany respondent znalazł zatrudnienie, wyłącznie na podstawie informacji, ilu respondentom się to udało, można byłoby się spodziewać, że przypuszczenia będą trafne w 57,2% przypadków.

²⁴ Oszacowanie skuteczności wsparcia w odniesieniu do sytuacji, w której nie zostałyby przyznane, będzie możliwe dopiero po objęciu badaniem osób o cechach analogicznych wobec beneficjentów ostatecznych SPO-RZL, którym nie zostało udzielone wsparcie.

wiek nie odpowiadający wymaganiom pracodawców oraz niepełnosprawność lub zły stan zdrowia.

Nieco trudniej wyjaśnić fakt, że występowanie niektórych barier, przed rozpoczęciem udziału w projekcie, zwiększało prawdopodobieństwo znalezienia zatrudnienia po jego zakończeniu. Należały do nich: obawa przed spotkaniami z pracodawcami oraz brak wykształcenia, wymaganego przez pracodawców. Związki zachodzące pomiędzy początkowymi barierami a późniejszymi szansami znalezienia zatrudnienia trudno jednoznacznie zinterpretować, ponieważ wskazanie przez respondenta poszczególnych barier zależało nie tylko od ich obiektywnego występowania, lecz również, w znacznej mierze, od subiektywnej percepcji²⁵. Zgodnie z informacjami uzyskanymi od projektodawców²⁶, udział w projekcie często prowadzi beneficjentów ostatecznych do uświadomienia sobie ograniczeń, utrudniających im znalezienie pracy, z których wcześniej nie zdawali sobie sprawy.

²⁵ Można zakładać, że odpowiedzi udzielane na pytania o bariery, które utrudniały znalezienie zatrudnienia, były bardziej subiektywne, niż w przypadku pytań faktograficznych - dotyczących cech demograficznych, statusu na rynku pracy, czy też rodzaju otrzymanego wsparcia.

²⁶ W eksploracyjnej fazie projektu badawczego, zrealizowanej metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych.

Tabela 1

Czynniki wpływające na szanse znalezienie zatrudnienia

ZNALEZIENIE ZATRUDNIENIA	
Czynniki zwiększające szanse	Czynniki zmniejszające szanse
(+/-) liczba przeszkód, utrudniających znalezienie pracy: im więcej ich było, tym mniejsze okazywały się szanse	
(+/-) płeć: kobiety miały mniejsze szanse na znalezienie zatrudnienia	
(+) wsparcie: porady na temat odpowiednich zawodów i przydatnych szkoleń zawodowych	(-) wsparcie: kurs językowy
(+) wsparcie: przygotowanie zawodowe w miejscu pracy	(-) wsparcie: kurs komputerowy
(+) wsparcie: zatrudnienie dofinansowane	(-) wsparcie: staż
(+) wsparcie: pomoc w znalezieniu oferty stałej pracy	(-) wsparcie: dotacja w połączeniu ze szkoleniem jak założyć firmę
(+) bariera przed rozpoczęciem udziału we wsparciu: obawa przed spotkaniami z pracodawcami	(-) bariera przed rozpoczęciem udziału we wsparciu: wykonywanie pracy "nieoficjalnej"
(+) bariera przed rozpoczęciem udziału we wsparciu: brak wykształcenia, wymaganego przez pracodawców	(-) bariera przed rozpoczęciem udziału we wsparciu: wiek nie odpowiadający wymaganiom pracodawców
	(-) bariera przed rozpoczęciem udziału we wsparciu: niepełnosprawność lub zły stan zdrowia
	(-) posiadanie dzieci pod opieką
	(-) nastawienie do udziału we wsparciu: „w ogóle p. nie chciał(a) uczestniczyć” oraz „nie był(a) p. pewny(a), czy p. chce uczestniczyć”

Drugim rodzajem przeprowadzonych analiz była segmentacja, polegająca na ustaleniu, jakie cechy demograficzne (płeć, wielkość zamieszkiwanej miejscowości, wykształcenie, posiadanie pod opieką dzieci, wiek) pozwalają na wyodrębnienie, spośród ogółu beneficjentów ostatecznych, grup różniących się odsetkiem osób, które po pół roku od zakończenia udziału w projekcie pracowały²⁷. Podane wyniki odnoszą się do grupy beneficjentów ostatecznych, z której wykluczono osoby prowadzące firmy²⁸.

²⁷ Można zakładać, że czynniki warunkujące skuteczność wsparcia różnią się w podgrupach, wyodrębnionych na podstawie kryteriów demograficznych. Dlatego przewidujemy, po zrealizowaniu ko-

Głównym kryterium, różnicującym prawdopodobieństwo znalezienia zatrudnienia, okazał się fakt sprawowania opieki nad dzieckiem. Spośród beneficjentów ostatecznych mających pod opieką dzieci zatrudnionych zostało 40%, natomiast wśród osób nie opiekujących się dziećmi 55%. Dalsza analiza wskazuje, że w obrębie grupy beneficjentów ostatecznych posiadających dzieci, występuje wyraźna różnica ze względu na płeć. Wśród sprawujących opiekę nad dziećmi mężczyzn, odsetek osób, które znalazły zatrudnienie, wynosił 51% - był zatem niewiele niższy, niż wśród osób nie opiekujących się dziećmi. Prawdopodobieństwo podjęcia pracy okazało się natomiast wyraźnie niższe wśród sprawujących opiekę nad dziećmi kobiet: zatrudnienie znalazła tylko co trzecia z nich (33%). Uprawniony wydaje się zatem wniosek, że szanse znalezienia zatrudnienia zmniejsza nie tyle fakt bycia rodzicem, co macierzyństwo.

Z kolei wśród osób nie posiadających dzieci, kryterium pozwalającym najskuteczniej wyodrębnić grupy różniące się odsetkiem osób, które znalazły pracę, okazało się wykształcenie. Wśród beneficjentów ostatecznych nie sprawujących opieki nad dziećmi, odsetek osób zatrudnionych wśród osób z wykształceniem podstawowym, gimnazjalnym, zasadniczym zawodowym lub średnim ogólnym wyniósł 50%²⁹. Wśród osób z wykształceniem średnim zawodowym, pomaturalnym i nieukończonym wyższym osoby, które znalazły pracodawcę, stanowiły 57%.

Odsetek beneficjentów ostatecznych nie posiadających dzieci, którzy podjęli zatrudnienie, był najniższy w grupie osób z wykształceniem licencjackim (40%). Wynik ten nie prowadzi jednak do wniosku, że szanse osób z wykształceniem licencjackim na znalezienie pracy są szczególnie małe. Niski odsetek beneficjentów ostatecznych, którzy znaleźli pracę, wśród osób z wykształceniem licencjackim, wynika przede wszystkim z faktu, że absolwenci studiów licencjackich przeważnie kontynuują naukę (na uczelni wyższej studiuje 60% osób z tej grupy). Wśród beneficjentów ostatecznych nie sprawujących opieki nad dziećmi, którzy już zdobyli wykształcenie magisterskie, odsetek osób, które podjęły zatrudnienie, okazał się najwyższy – wyniósł 75%.

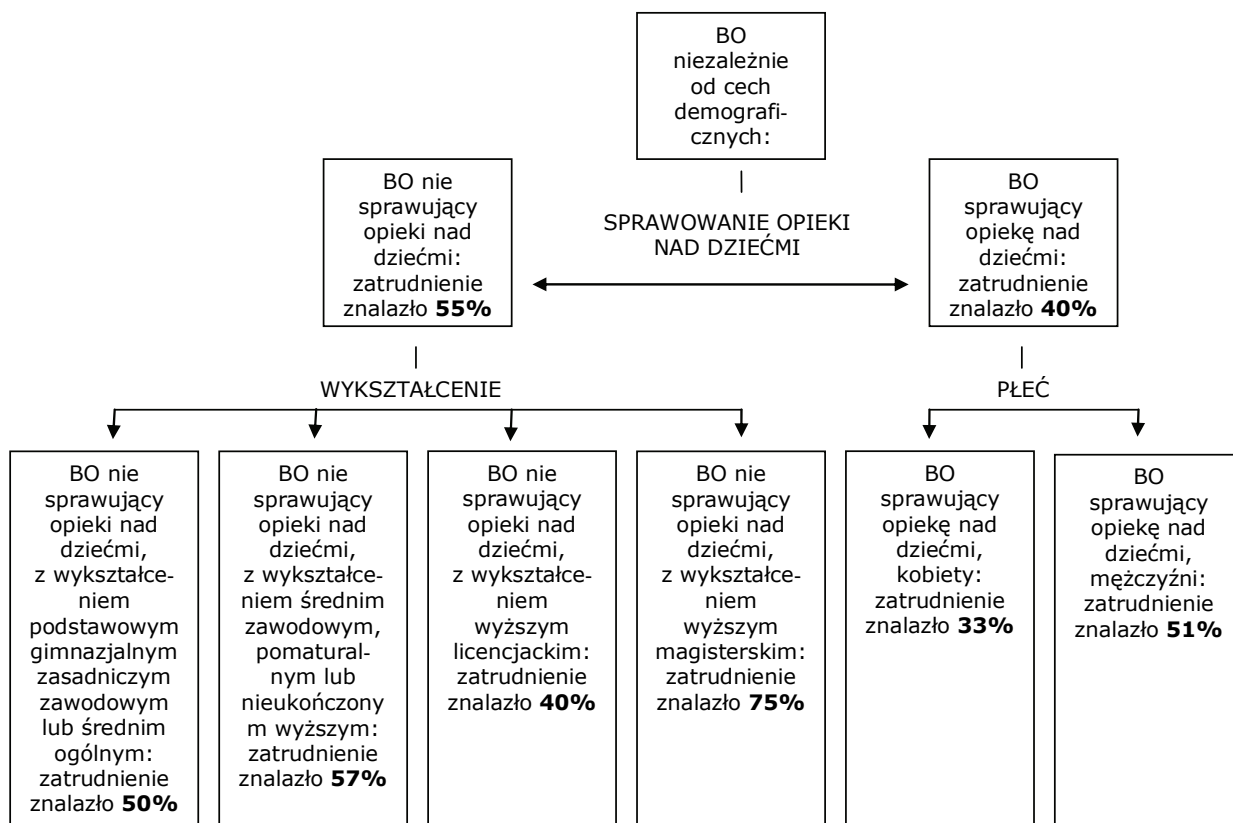
lejszych sesji ankietowania, przeprowadzenie analizy służącej ustaleniu takich czynników w podgrupach wyłonionych w wyniku segmentacji.

²⁸ Stąd prezentowane odsetki osób, które znalazły zatrudnienie, różnią się od podanych w rozdziale „Status na rynku pracy”, w którym podano wyniki dla ogółu beneficjentów ostatecznych objętych badaniem.

²⁹ Należy zaznaczyć, że wśród osób z wykształceniem gimnazjalnym 83% kontynuuje naukę. Odsetek osób kontynuujących naukę jest również stosunkowo wysoki wśród osób z wykształceniem średnim – w tej grupie odsetek osób uczących się w szkole lub studiujących na uczelni wyższej wynosi 28%. W przypadku osób z wykształceniem podstawowym oraz z wykształceniem zasadniczym zawodowym uczy się w szkole po około 6%.

Schemat 1

Segmentacja ze względu na cechy demograficzne warunkujące prawdopodobieństwo znalezienia zatrudnienia

Założenie własnej firmy

Analizę służącą ustaleniu czynników wpływających na prawdopodobieństwo założenia przez beneficjenta ostatecznego firmy przeprowadzono przy pomocy regresji logistycznej³⁰. Skonstruowany model na podstawie informacji o osobie objętej wsparciem oraz jej

³⁰ Zmienną zależną było założenie firmy. Uwzględniono następujące zmienne zależne: Działanie, w ramach którego respondent wziął udział w programie, rodzaj otrzymanego wsparcia, intensywność poszukiwania pracy przed przystąpieniem do projektu i bezpośrednio po nim, miejsce zamieszkania, wykształcenie, posiadanie pod opieką dzieci, wiek, płeć, bariery utrudniające znalezienie pracy przed rozpoczęciem udziału w projekcie, liczba takich barier, początkowe nastawienie do udziału w projekcie, sposób podjęcia decyzji o udziale w projekcie, stopień trudności przystąpienia do projektu. Regresja została przeprowadzona metodą *forward stepwise*. Model klasyfikujący poprawnie 96% przypadków uzyskano w czternastym kroku.

sytuacji, a także o projekcie, w którym brała udział, przewidywał, czy udało się jej założyć firmę³¹.

Wśród czynników zwiększających prawdopodobieństwo założenia przez beneficjenta ostatecznego własnej firmy znalazły się trzy rodzaje wsparcia: pieniądze na rozpoczęcie działalności gospodarczej, porady lub szkolenia dotyczące prowadzenia firmy oraz porady na temat odpowiednich zawodów i szkoleń. Zakładaniu własnej firmy sprzyjało również odczuwanie, przed rozpoczęciem udziału we wsparciu, braku jakichkolwiek ofert pracy.

Prawdopodobieństwo rozpoczęcia działalności gospodarczej zmniejszyły natomiast formy wsparcia takie, jak: pomoc w znalezieniu stałej pracy (a więc czynnik zwiększający prawdopodobieństwo znalezienia zatrudnienia), kurs komputerowy, pokrycie kosztów dojazdów oraz staż³². Prawdopodobieństwo założenia firmy zmniejszyła również duża intensywność poszukiwania pracy po zakończeniu udziału w projekcie oraz kontynuowanie nauki (wydaje się zrozumiałe, że zarówno osoby zajęte poszukiwaniem pracodawcy, jak i uczące się, rzadziej niż inne zakładały własną działalność gospodarczą), a także obawa przed nie poradzeniem sobie w pracy i brak umiejętności wymaganych przez pracodawców.

³¹ Przewidywania te były poprawne w 96%, podczas gdy opierając się wyłącznie na podstawie informacji, ilu respondentom udało się założyć firmę, można byłoby się spodziewać, że przypuszczenia będą trafne w 66,5% przypadków. Należy zaznaczyć, że wskaźnik świadczący o dobrym dopasowaniu modelu wynika w znacznej mierze z faktu, że osoby, którym przyznano pieniądze na założenie firmy, były zobowiązane do jej prowadzenia przez określony czas po zakończeniu udziału w projekcie – stąd otrzymanie wsparcia w takiej formie było dobrym prognostykiem prowadzenia działalności gospodarczej. Przewidywanie, czy beneficjent ostateczny w pół roku po zakończeniu udziału w projekcie prowadzi działalność gospodarczą, oparte na informacji o otrzymaniu środków finansowych przeznaczonych na założenie firmy, jest trafne średnio w 92% - a zatem niewiele gorsze, nie przewidywanie w oparciu o wszystkich zmiennych ostatecznie wprowadzonych do modelu.

³² Można przypuszczać, że staż znalazł się wśród czynników zmniejszających prawdopodobieństwo założenia firmy, z tego samego powodu, co wśród czynników zmniejszających prawdopodobieństwo znalezienia zatrudnienia: ponieważ był skierowany do osób młodych, a więc takich, które po zakończeniu wsparcia często nie podejmowały pracy, lecz kontynuowały naukę.

Tabela 2

Czynniki wpływające na szanse założenia działalności gospodarczej

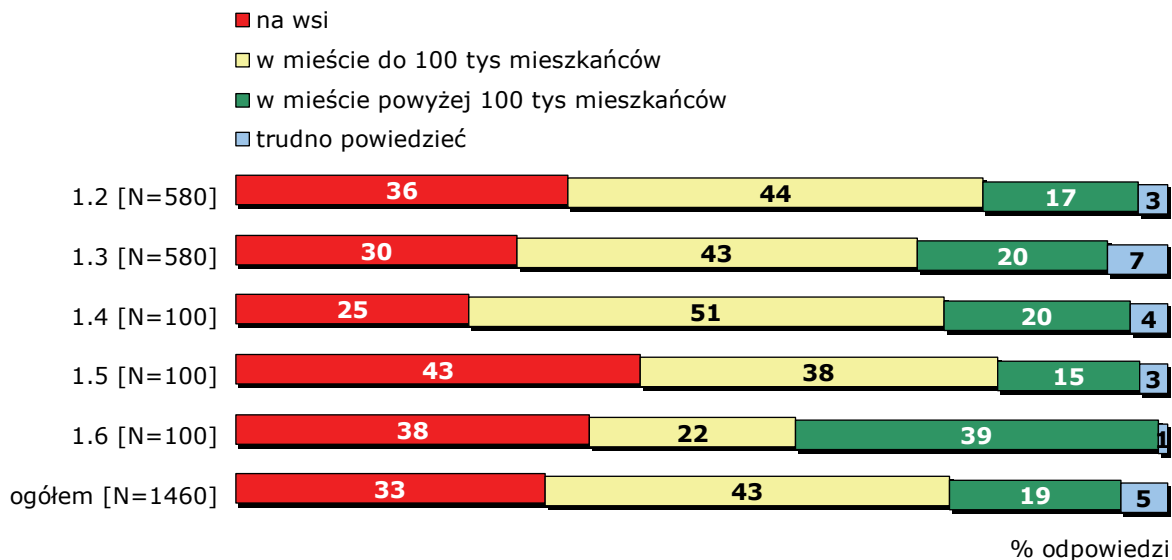
ZAŁOŻENIE WŁASNEJ DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ	
Czynniki zwiększające szanse	Czynniki zmniejszające szanse
(+/-) intensywność poszukiwania pracy po zakończeniu wsparcia: im większa, tym mniejsze szanse na założenie działalności gospodarczej	
(+) wsparcie: pieniądze na rozpoczęcie działalności gospodarczej	(-) wsparcie: pomoc w znalezieniu stałej pracy
(+) wsparcie: porady lub szkolenia dotyczące prowadzenia firmy	(-) wsparcie: obawa przed nieporadzeniem sobie w pracy
(+) wsparcie: porady na temat odpowiednich zawodów i szkoleń	(-) wsparcie: brak umiejętności wymaganych przez pracodawców
(+) bariera przed rozpoczęciem udziału we wsparciu: brak jakichkolwiek ofert pracy	(-) wsparcie: kurs komputerowy
	(-) wsparcie: staż
	(-) wsparcie: pokrycie kosztów dojazdów
	(-) kontynuowanie nauki

Charakterystyka beneficjentów ostatecznych

Wśród respondentów najliczniejszą grupę – 43% - stanowiły osoby mieszkające w miastach do 100 tysięcy mieszkańców. Jedna trzecia (33%) beneficjentów ostatecznych mieszka na wsi, a prawie jedna piąta (19%) w miastach powyżej 100 tysięcy mieszkańców.

Wykres 42

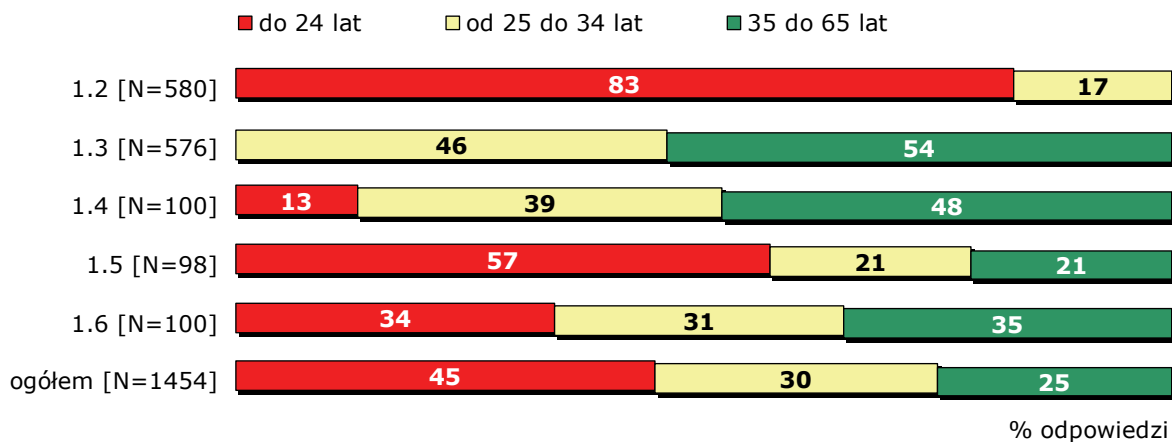
Czy mieszka P.:

Wśród beneficjentów ostatecznych 45% stanowiły osoby z kategorii wiekowej do 24 lat (grupa ta dominowała wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.2, adresowanego do osób poniżej 25 roku życia, i stanowiła przeszło połowę beneficjentów ostatecznych Działania 1.5), 30% osoby pomiędzy 24 a 34 rokiem życia, a 25% - osoby powyżej 35 roku życia.

Wykres 43

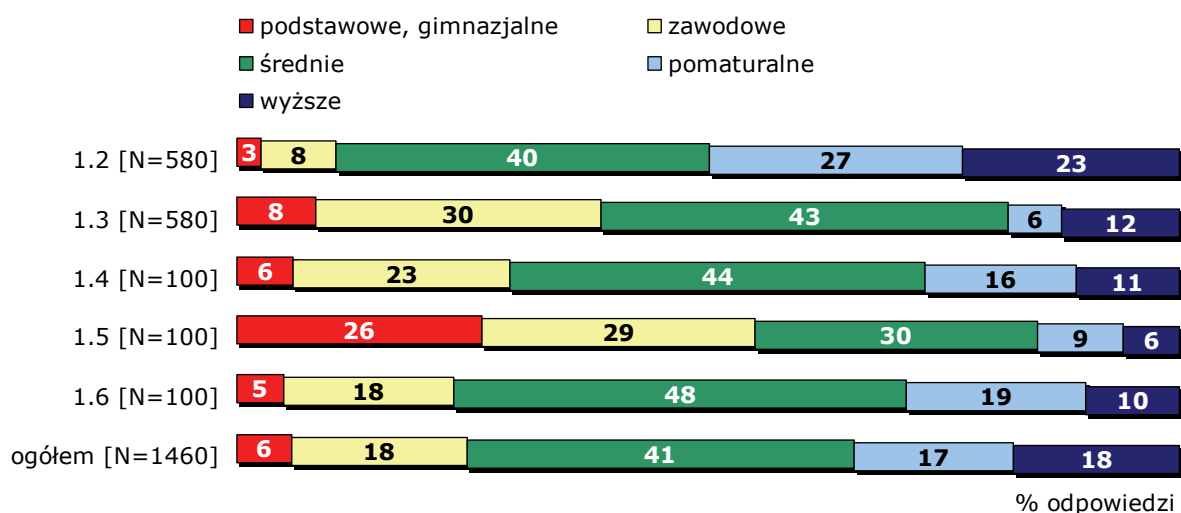
Wiek

Przeszło dwie piąte (41%) beneficjentów ostatecznych miało wykształcenie średnie. Ponad dwukrotnie mniej liczne były grupy beneficjentów ostatecznych z wykształceniem zawodowym (18%), pomaturalnym (17%) lub wyższym (18%). Respondenci z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym stanowili 6% badanych. Najlepiej wykształcona była młodzież, wspierana w ramach Działania 1.2.

Wykres 44

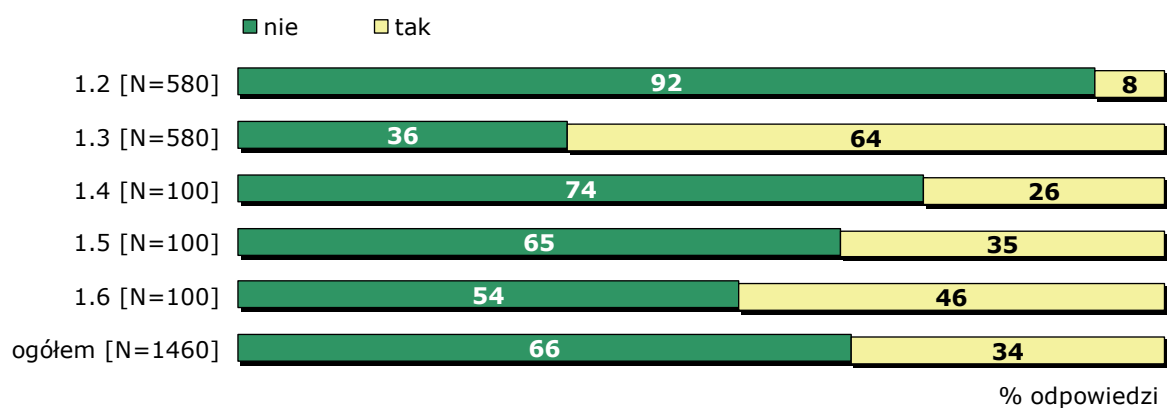
Jakie jest P. wykształcenie?

Około jedna trzecia respondentów (34%) sprawowała opiekę nad dziećmi – z czego 16% nad co najmniej trojgiem. Odsetek osób opiekujących się dziećmi był najwyższy wśród beneficjentów ostatecznych Działania 1.3 (64%).

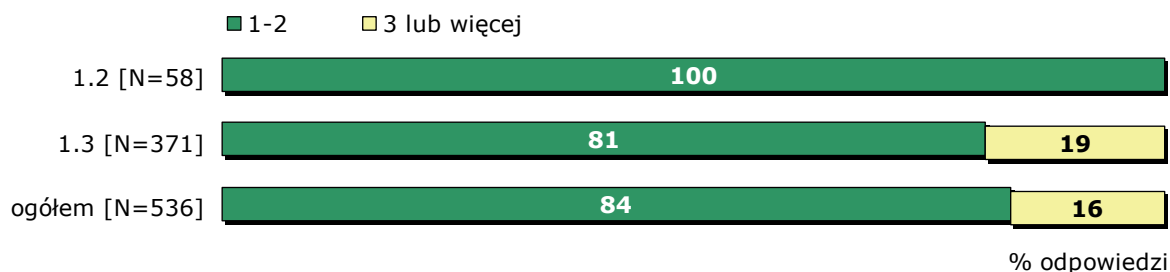
Wykres 45

Czy ma P. pod opieką dzieci?

Wykres 46

Ile dzieci ma P. pod opieką?

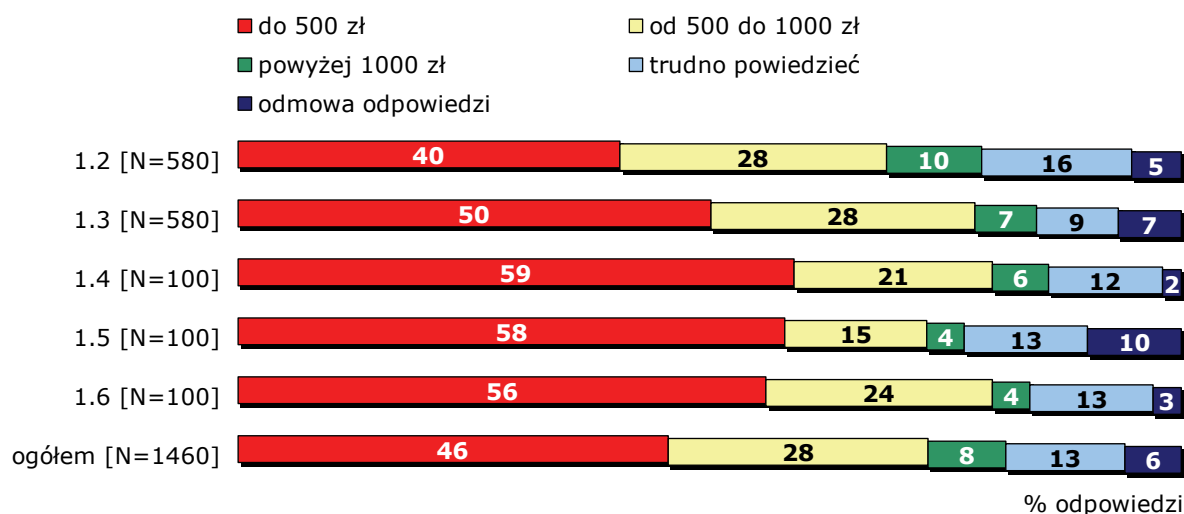

% odpowiedzi

46% beneficjentów ostatecznych zadeklarowało miesięczny dochód netto na osobę w gospodarstwie domowym nie przekraczający 500 złotych, 28% - pomiędzy 500 a 1000 złotych, natomiast 8% - powyżej 1000 złotych.

Wykres 47

Jaki jest miesięczny dochód netto na osobę w P. gospodarstwie domowym?

% odpowiedzi